

Lektor Frants Vormordsen,

Skaanes evangeliske Reformator.

Af Holger Fr. Rørdam.

Medens Norge fra den egentlige Reformationstid har saa godt som ingen, og Sverige kun faa bestemt udprægede reformatoriske Personligheder, har Danmark forholdsvis mange. I første Række staa Mænd som Hans Tavsén, Jørgen Jensen Sadolin, Peder Laurensen, Peder Palladius og Frants Vormordsen. Det er om den sidstnævnte, her skal tales¹⁾.

Frants Vormordsen²⁾ var født i Amsterdam 1491. Om hans Herkomst vides intet, ligesaa lidt som det er bekjendt, hvorledes han er kommen her til Landet. Det kan jo tænkes, at han er kommen samtidig med, at Christian II 1514 fik sin Dronning fra Nederlandene. Erik Valkendorf eller nogen anden af den danske Konges Sendemænd kan have lært ham at kjende i Holland og have taget ham med. Saa meget er kun vist, at han først træffes i Helsingør, der stod i livlig Forbindelse med Nederlandene, og at han indtraadte i det derværende Karmeliterkloster, der paa den Tid ved Mænd som Dr. theol. Anders Christensen og Povl Helgesen indtog en fremragende Plads

¹⁾ I Khist. Saml. I og Ny kh. Saml. II findes allerede betydelige Bidrag til Fr. Vormordsens Levned; men nogen udførligere Biografi af ham gives der dog ikke.

²⁾ Han skriver sig selv: Wormorsøn ell. Wormordi.

blandt Klostrene her i Landet, ligesom det overhovedet er bekjendt, at Karmeliterne i Tiden henimod Reformationen lagde større Vægt paa grundige Studier, end Tilfældet ellers var i de fleste andre Munkeordener. At Frants Vormordsen i alt Fald har set Lejligheden til at erhverve en ret omfattende humanistisk og theologisk Dannelse, er kjendeligt nok¹). Vi se da ogsaa, at, den Gang Povl Helgesen den 6. Juni 1519 aabnede Forelæsningerne i det akademiske Kollegium, som Ordenen havde oprettet i Kjøbenhavn, var Frants Vormordsen med og blev strax eller senere Lektor ved Kollegiet²). At han, som en Bispekrønike fra Lund siger³), skulde have været »Artium et Philosophiæ Magister«, maa vistnok forkastes som en urigtig Antagelse. Af Samtiden kaldes han aldrig andet end Lektor⁴).

Da det skarpe Brud mellem Christian II og Povl Helgesen 1522 bevirkede, at sidstnævnte forlod Kjøbenhavn, er Frants Vormordsen vistnok forbleven her og har fortsat sin Lærervirksomhed. I alt Fald nævnes han 1527 som Læsemester ved Universitetet⁵). Det gik ham som ikke faa af de unge Mænd, der havde omgivet Povl Helgesen, at deres Øjne efterhaanden bleve aabnede for mange af Romerkirkens Misbrug; de lod sig imidlertid ikke, som deres Læremester, standse ved Luthers bestemte Brud med Paven, men gik videre paa den en Gang betraadte Sti, idet der lidt efter lidt udvikledes en fast Overbevisning hos dem om den lutherske Reformations Berettigelse og indre Sandhed. Om Frants Vormordsen siger Povl Helgesen paa et senere Tidspunkt, da de vare blevne vidt ad-

¹ Det er dog urigtigt, naar St. Stephanus (Krag og Steph., Chr. III's Hist., Overs. S. 361) siger, at Vormordsen har været Lektor i Helsingør.

²) Nyt hist. Tidsskrift II, 21 ff. Khist. Saml. 4. R. I, 45.

³) Scr. Rer. Dan. VI, 651.

⁴) Det kunde dog bemærkes, at And. Vedel i sit Tidsregister (i Ligpræd. over Fred. II.) kalder ham: *M. Frantz Vormorsøn*. Men Vedel var jo ikke Fr. Vormordsens samtidige.

⁵) Münter, Den danske Reformationshistorie I, 537.

skilte, ja stod som uforsonlige Modstandere: »Han skjulte i lang Tid sin Troløsheds Gift, idet han nok i høj Grad ivrede mod Misbrug og slette Sæder, men dog uden paa den Tid at indblande eller med Haardnakkethed at forfægte nogen vildfarende Mening, skjønt han ellers med stor Frihed behandlede mange Emner. Men just ved denne Tilbageholdenhed blev han den skadeligste af alle«¹).

I den første Del af Aaret 1528 maa Forholdet mellem de to Mænd, der i en Række Aar havde tilhørt samme Orden og vel ogsaa i det væsentlige havde arbejdet mod samme Maal, dog endnu have været venskabeligt. Dette fremgaar af et mærkeligt Skrift, hvori de begge havde Del, navnlig Frants Vormordsens danske Oversættelse af Davids Psalter. I Tilegnelsen til Hr. Anders Bille til Søholm og Fru Petronille Olufsdatter (Krognes), der ved deres Opfordring havde fremkaldt Oversættelsen, ligesom de vistnok ogsaa have bekostet Bogens Trykning, ytrer Frants Vormordsen nemlig, at han endnu ikke besad megen Færdighed i det danske Sprog, og at hans Modersmaal altid faldt ham i Munden²), naar han skulde tale Dansk, men at hans gamle Mester, Lektor Paulus, paa hans Bøn havde hjulpet ham med sin Tunge, som med »en grand Fil«, til at føje dette sit Arbejde efter det danske Sprogs naturlige Ejendommelighed, »hvilket mange af hans Uvenner ikke skulde tro, der udraabe ham som det hellige Evangeliums Fjende og Modstander«. Ogsaa paa anden Maade havde Povl Helgesen vist sin Interesse for Sagen, idet han havde oversat »Den store Ærkebispes udi Alexandria sancti Athanasii Bog om Psalterens Kraft« og tilladt Frants Vormordsen at føje den som et Tillæg til sit Arbejde.

Da denne kunde have Grund til at frygte, at adskillige

¹) Chron. Skib. (Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 73. Heises Overs. S. 126).

²) Denne Bemærkning tyder ikke paa Rigtigheden af den Angivelse, som findes i flere Skrifter, men uden nærmere Bevis, at Fr. V. »som Barn« kom til Danmark. I saa Tilfælde havde han nemlig sikkert forlængst fuldstændig tilegnet sig Sproget.

vilde misbillige, at han gjorde en Del af den hellige Skrift tilgængelig for Lægfolk, søgte han med megen Dygtighed at vise, at Evangelisterne havde skrevet i den Tids Folkesprog, og at flere Kirkefædre, saasom Hieronymus og Chrysostomus, med Kraft havde gjort gjældende, at alle Kristne burde kjende den hellige Skrift.

Hvad Oversættelsen angaar, da nævner Vormordsen en Række ældre og nyere Gjengivelser af Psalteren, som han havde benyttet, deriblandt en »østertydsk« Oversættelse, der ikke nærmere betegnes, men som aabenbart (hvad navnlig L. Harboe har paavist) er Luthers Oversættelse, som der er gjort rigelig Brug af ved den danske Udgave. Naar nogle Ytringer i Fortalen af flere ere forstaaede saaledes, som om Frants Vormordsen ogsaa har benyttet den hebraiske Grundtext, da har C. T. Engelstoft med fyldestgjørende Grunde godtgjort, at dette dog ikke forholder sig saa, men at det er Hieronymus's latinske Oversættelse af den hebraiske Text, Vormordsen har haft for Øje. Man maatte vel ogsaa spørge, hvor og naar han skulde have kunnet tilegne sig saa megen Kundskab i Hebraisk, at han paa selvstændig Vis kunde benytte Grundtexten. Med Undtagelse af Hans Tavsén og maaske ogsaa den som Superintendent i Vendelbo Stift siden bekendte Reformator Peder Thomesen vides ingen Danske paa den Tid at have forstaaet hebraisk. — Selv om Fr. Vormordsen altsaa ikke har kunnet benytte Grundtexten, er hans Oversættelse alligevel et mærkeligt Foretagende, der ikke blot vidner om, at han har tilegnet sig den reformatoriske Grundsætning om, at den hellige Skrift burde gøres tilgængelig for kristne Lægfolk, men ogsaa røber stor Flid og Arbejdssomhed, navnlig naar der tages Hensyn til de betydelige Vanskeligheder, som hans fremmede Herkomst lagde ham i Vejen i sproglig Henseende. Angaaende hele Arbejdets Karakter kan der mindes om C. Molbechs Udtalelse: »Endskjønt hans Oversættelse altid er uden Elegants, er den dog ikke uden en vis ejendommelig Kraft i Udtrykket, der

paa ikke faa Steder endog hæver sig til nogen poetisk Skjønhed; og skjønt den ofte falder haard og tvungen, er den dog ikke uden Eftertryk og et Slags antik Simpelhed og Værdighed«. Det er en energisk og mandig Personlighed, der træder os imøde i dette Arbejde, der har særlig Betydning derved, at det er første Forsøg paa at gjøre det danske Folk bekjendt med den rige Skat af religiøs Inderlighed og troskraftig Fortrøstning, der er nedlagt i hine ældgamle Salmer. — For at gjøre den østerlandske Poesis Billeder mere tilgængelige for ulærde Læsere har Frants Vormordsen i den første Del af Oversættelsen tilføjet Indholdsangivelser og forklarende Anmærkninger. Naar dette ikke i samme Grad er Tilfældet i den sidste Del af Arbejdet, har Grunden uden Tvivl været den, at han har været bange for at gjøre Værket for omfangsrigt. Udgiften ved dets Trykning, der foregik hos Michaelis-Brødrene i Rostock, har endda været stor nok, som en tilfældig endnu opbevaret Regning viser¹⁾. Desuden har det sikkert ligget Vormordsen paa Hjerte snarest mulig at faa Skriftet udgivet, for at det paa sin stille, men virkningsfulde Maade kunde øve sin Gjerning blandt det Folk, for hvilket det var bestemt, og at netop dette var Hensigten med Værkets Udgivelse, antydes paa en smuk og træffende Maade i det af Frederik I udstedte Privilegium²⁾, hvorved Udgiveren sikredes mod Eftertryk. Heri hedder det nemlig, at »os elskelige Lektor Frants af Carmelitarum Ordenen haver ladet berette for Os, at han nu, menige Danske Folk til gode, haver udsat Davids Psaltere af Latin paa Dansk Maal, paa det at Danske Folk des bedre maa og kan forstaa, hvad de læse og bede«.

Den 4. Sept. 1528 blev »Davids Psalter« færdig fra Pressen i Rostock, og maa vel saa være kommen her til Landet endnu i samme Maaned. Om Værkets Modtagelse

¹⁾ C. Bruun, Aarsberetn. fra det st. Kgl. Bibliothek I, 537 f.

²⁾ Dat. Nyborg, Onsdagen efter S. Knud Konges Dag Aar 1528.

af de mange, til hvem det havde Ærinde, foreligger der maaske ikke noget samtidigt Vidnesbyrd; men i en langt senere Tid har Oversættelsen været Gjenstand for ikke ringe litterær Opmærksomhed, og Mænd som Marcus Wøldike, Ludv. Harboe, Fred. Münter, Chr. Molbech, Chr. Th. Engelstoft og Chr. V. Bruun have ydet Bidrag til Værdsættelse af dette mærkelige Arbejde¹⁾.

For Frants Vormordsen synes Udgivelsen af Psalteren at have været det første Skridt paa hans reformatoriske Bane. Om hans videre Fremskriden paa denne Bane maa vi desværre hente Efterretningen fra en Kilde, der i sin Dom over de lutherske Prædikanter er saa ugunstig som mulig. Det er Beretningen om Graabrødrenes Udjagelse af deres Klostre, hvori det fortælles, »at ved Kyndelmisse-tid (Begyndelsen af Februar 1529) kom Karmeliteren Lektor Frants til Malmø, efter at han nys ved Kannikernes Knurren og Raab var fordreven fra Prædikestolen i Kjøbenhavn. I Malmø fremstillede han sig som en Mand, der vilde forkynde Guds Ord purt og rent og derved fjerne den Uenighed, der paa Grund af Prædikernes Forskjellighed var opstaaet mellem Borgerne. Uden Tilladelse fra den udvalgte Ærkebiskop vilde han dog ikke bestige Prædikestolen. Han rejste derfor til Lund for at bede den udvalgte Ærkebiskop Aage (Jepsen Sparre) om Tilladelse til at prædike. Her blev han meget høflig modtaget som den, der nu skulde være den rene Sandheds Forkynder i Malmø og bringe alt, hvad der var kommet i Ulave, tilbage til det rette Spor. Ved Afskeden gav Lunde Kirkes ærværdige

¹⁾ Se Kbhvnske Videnskab. Selsk. Skr. I, 4—9. Dänische Bibl. III, 73—125. Münter, Den Danske Reform. Hist. II, 23—9. Molbech, De danske Bibeloversættelser fra det 16. Aarh., S. 54—63. Nyt hist. Tidsskr. II, 429—42. Aarsberetn. fra det st. Kgl. Bibl. I. 351—64, Foruden de i sidstnævnte Skrift nævnte Exemplarer af Værket findes der endnu et i Roskilde Stiftsbibliothek. — N. M. Petersen har i Bidr. t. d. danske Lit. Hist. II. 199 ff. meddelt Prøver af Skriftet.

Forstander, fornævnte Mester Aage Jepsen, samme Frants 4 eller 6 Gylden til Bestridelse af hans Udgifter, og modtog til Gjengjæld hans Løfte om, at han vilde forkynde Guds Ord purt og rent¹⁾.

Resten af Beretningen mangler, da et Blad er udfaldet af den gamle Krønike; men Betegnelsen »Pseudapostolus Luther-Frants«, som Forfatteren et Steds bruger, tilkjendegiver tilstrækkelig, med hvilke Øjne han betragtede den ny Prædikant i Malmø. Denne har selv ved Aaret 1529 antegnet følgende i et ham tilhørende Exemplar af »Chronicon Abbatis Urspergensis«:

»I Begyndelsen af dette Aar, nemlig Dagen efter Kyn-delmissen, kom jeg Frants Vormordsen, kaldet af Øvrigheden i Malmø, fra Kjøbenhavn til Malmø, og der blev jeg kaldet og beskikket til Forkynder af den rene evangeliske Lærdom, i Faderens, Sønnens og den Helligaands Navn, Amen²⁾«.

Paa en vis Maade stadfæster denne Antegnelse Krønikens ovenanførte Beretning; men Mester Aage og Lektor Frants have sikkert haft en meget forskjellig Opfattelse af, hvad det vilde sige »at forkynde Guds Ord purt og rent«.

En Antegnelse af 12. Marts 1529 i Malmø Raadstuebog viser, at »Lektor Frants, Prædiker«, da fik adskillige til Bibelstudiet hørende Bøger til Laans af Byens Øvrighed³⁾, vel altsaa et Vidnesbyrd om, paa hvilken Grund han vilde bygge sin fremtidige Gjerning der i Staden. — Efter at det skarpe Brud mellem ham og Povl Helgesen var indtraadt, har sidstnævnte udtalt sig paa følgende Maade om sin forhenværende Medarbejders Virksomhed i Malmø:

»I Begyndelsen lod det til, at han vilde mildne og rette de Misbrug, der ved de tidligere Prædikanter skamløse og ukloge Adfærd havde indsneget sig i Malmø-Kirken, og det

¹⁾ Khist. Saml. I, 345.

²⁾ Suhms Nye Saml. III, 81. Antegnelsen er paa Latin.

³⁾ Ny kirkehist. Saml. II, 155, Not. 54.

i Overensstemmelse med Kirkens Læresætninger. Men det gjorde han alene for at undgaa Skin af at bygge paa en Grundvold, der var lagt af andre; thi for øvrigt var han med Hensyn til Meninger, Anskuelse, Iver og Sindsstemning endnu værre, mere forbryderisk og skamløs end alle de andre¹⁾«.

Læser man mellem Linierne i de Bidrag til Frants Vormordsens Biografi, der ere skrevne af bitre Modstandere, saa faar man det Indtryk, at det er gaaet ham som hans Medlærer ved Universitetet M. Oluf Chrysostomus og andre samtidige, der ikke havde haft Lejlighed til at studere i Vittenberg, at de først lidt efter lidt naaede frem til at foretage det afgjørende Skridt, der skilte dem fra Fortiden og førte dem ind paa en ny Bane. Frants Vormordsens Oversættelse af Psalteren viste, at han da var bleven klar over, at Bibelen burde gøres tilgængelig for Lægfolk, om disse skulde naa ud over det Umyndighedsstade, hvorpaa Romerkirken havde holdt dem. Det varede ikke længe, inden han følte Kald til at skride videre frem paa den reformatoriske Bane.

I Aaret 1529, tredie Pinsedag (18. Maj), holdtes en akademisk Højtidelighed i Vor Frue Kirke i Kjøbenhavn, ved hvilken Fr. Vormordsens Ven og tidligere Medlærer M. Oluf Chrysostomus førte Ordet og holdt en mærkelig versificeret Tale, hvori han fra et humanistisk Stade paaviste en Række kirkelige Brøst. Efter at have holdt Talen sendte han Manuskriptet til Fr. Vormordsen i Malmø, idet han ganske henstillede til ham, hvad der skulde gøres ved den: om dette Kirkens Klagemaal («Lamentatio Ecclesiæ») skulde offentliggøres eller henlægges. Da Vennen i Malmø saa, at Skriftet kunde tjene Reformationens Sag, fik han den forhenværende Karmeliter Peder Laurensen, der ogsaa havde brudt med Romerkirken, til at skrive en fyndig Fortale til Skriftet; selv tilføjede han en Del Randnoter,

¹⁾ Den skibyske Krønike, Heises Overs., S. 126 f.

hvorved »Klagemaalet« skærpedes betydelig, tilligemed en længere Efterskrift, hvori han blandt de mange Misbrug, som i Tidens Løb havde ophobet sig i den gamle Kirke, særlig fremhæver de livsvarige Munkeløfter og Sjølemesserne, hvilke sidste fra en from Ihukommelse af de afdødes Minde og en Paakaldelse af Guds Barmhjertighed vare voxede op til et Bjærg af Overtro, men et Bjærg, som bogstavelig talt indeholdt en Guldmine for den verdsliggjorte Kirke. Af denne Efterskrift kan følgende Brudstykke hidsættes i Oversættelse:

— — »Naar de (Kirkens Styrere) ved foreskrevne Straffe tvinge deres Alterpræster til den højhellige Tjeneste ved Christi Legemes Blods Mysterium, saa er det noget, der aldrig vil kunne taales af nogen, som veed, hvor forfærdeligt det er at gaa til denne Tjeneste paa anden Maade end paa den, som baade Christus og hint Udvælgelsens Redskab, den hellige Paulus, have foreskrevet; thi hvad der bør kalde os did, det er Frugten af Herrens Lidelse og dennes Ihukommelse, som det derfor bydes os at forkynde, saa ofte som vi forrette denne hellige Tjeneste. Ellers ville vi æde og drikke os selv til Dom og Fordømmelse, idet vi paadrage os selv Skylden for Jesu uskyldig dræbte Legeme og hans udgydte Blod. Og foruden denne forfærdelige Forbrydelse sælge de ogsaa disse deres Messer til saa høj en Pris, for at de, jo større Indtægt de have af dem, kunne lade desto flere indvie til det hellige Præstembede, uden at bryde sig om, hvor megen Vægt baade de hellige Skrifter og Kirkefædrenes hellige Canones lægge paa, at saadanne skulle udmærke sig baade ved rene Sæder og ved stor Lærdom. Derfor er der ingen Ende paa Messerne, hvis Kraft og Fortjeneste de saaledes have lovprist for al Verden, at hele Jorden allerede i en lang Række af Aar har sat sin Saligheds Sag i dem og kjøbt sig dem for saa høj en Pris, at flere Klostre allerede i Rigdom og Formue overgaa mange Fyrsters og Kongers Herresæder. Hvor det dog er skjændigt og ugudeligt! Bør saa store og

saa ærefrygtindgydende Mysterier være Middel til at opnaa saa stor en Vinding, saa stor en Overdaadighed, saa store Rigdomme, et saa kræseligt Levned! Skulle vi gjøre os værdige til Frugten af Herrens Nadvere, til Christi Lidelses overstrømmende Fortjeneste, ved disse Ting, da det dog var ved at foragte og træde de samme Ting under Fødder, at Christus og alle hans Disciple opnaaede Gud Faders Kjærlighed! Heraf, ja heraf er det kommet, at desværre en stor Del af de Christne, og deriblandt de, som ville anses for Visdommens og Religionens ypperste, mene, at de have dyrket Gud paa rette Maade, naar de opføre Kirker og Taarne og kongelige Paladser for nogle lade Buge, naar de sørge for, al alt genlyder af Brøl, Orgelspil og uforstaaet Sang, naar ved højlys Dag Masser af Vox og Olie spildes til ingen Nytte, naar en eller anden Dagdriver glimrer i Kirken, klædt i Silke og guldindvirket Skrud, medens de fattige omkomme af Sult og Kulde; naar Billedstøtter udsmykkes med Guld og Sølv paa en mere end hedensk Maade. Vi bøje vore Knæ og blotte vore Hoveder foran Støtter og Billeder; men vore Medbrødre og Medsøstre, ja hellige Medborgere i vort himmelske Fædreland, gaa vi stoltelig forbi og foragte dem. For-gjæves prydes Støtter og Altere med store Omkostninger; naar saa mange Møers og unge Kvinders Kyskhed sættes i Fare paa Grund af deres Trang. Saa mange Voxlys og Lamper tænde de — at jeg skal sige det endnu engang — ved højlys Dag, medens mange stakkels Kvinder mangle et Tællelys til at arbejde ved om Natten«¹⁾.

Her have vi altsaa en Prøve paa, hvad Hævderne af den gamle Kirkeorden udraabte som en »skamløs og for-bryderisk Tale.«

At Frants Vormordsen paa denne Tid har aflagt Munke-dragten, tør man slutte af hans Angreb paa de livsvarige

¹⁾ Ol. Chrysostomus, Lamentatio ecclesiae. Kirkens Klagemaal, udg. af H. F. Rørdam, S. 25 ff. 75 ff.

Munkeløfter og hans Forsvar for det berettigede i Udtrædelse af Klostrene, naar man ikke fandt Hvile for sin Sjæl i det Liv, som der førtes. I Aaret 1528 havde han endnu betegnet sig selv som »Broder«, men 1529 kalder han sig »Ecclesiastes« (Prædiker). Her er Skjellet mellem det gamle og det ny.

I Malmø havde Claus Mortensen (Tøndebinder) og Hans Olufsen Spandemager allerede siden 1527 banet Vej for Reformationen. Vel var deres Virksomhed for en længere Tid bleven standset af Stiftets Biskop; men efter et Ophold i Haderslev vare de i Høsten 1528 vendte tilbage, bedre rustede end tilforn, og havde optaget den afbrudte Gjerning. Forkyndelsen af Evangeliet paa luthersk Vis var altsaa ikke noget nyt, da Frants Vormordsen kom til Malmø, men ved sin ret betydelige theologiske Lærdom maatte han kunne yde Sagen en værdifuld Støtte, baade under de Disputatser, som jævnlig forefaldt med Munkene i Graabrødre- og Helligaands-Klostrene, og ved Forelæsninger i det Gymnasium eller den theologiske Lærestalt, som Borgmestere og Raad ved kongl. Tilladelse af 5. Juni 1529 bemyndigedes til at oprette ved Hjælp af de Indkomster, der tidligere havde ligget til Altere, Vikarier og Gilder i Malmø¹). Ved dette Gymnasium fik ogsaa Peder Laurensen og Oluf Chrysostomus en frugtbar Virksomhed.

Havde Frants Vormordsens Brud med hans Klosterorden vakt hans gamle Ordensbroders Harmen, saa blev dette dog endnu mere Tilfældet, da han senere giftede sig. Vi gjengive her Povl Helgesens Ord, om end selvfølgelig med alt Forbehold: »Efter at han (F. V.) havde fremkaldt det Haab hos mange, at han for evig Tid vilde leve i ugift Stand, blev han greben af en vanvittig Kjærlighed og tog en Pige til Ægte, endog uagtet samme Piges Værger ikke vilde give deres Samtykke hertil, og uagtet alle hans

¹) Ann. f. nord. Oldkynd. og Hist. 1847. S. 158 ff. Kirkehist. Saml. I, 400.

Venner advarede ham derimod¹⁾.« En Hob grove Skjældsord, der ledsage denne Beretning, forbigaas, da de intet bevise uden Referentens forbitrede Sind. Kun dette kan bemærkes, at han udleder Frants Vormordsens Adfærd i denne som i andre Sager af Ærgjerrighed, eftersom »han var en Træl af sin Æresyge«, skjønt det ikke let skjønnes, hvad hans Ægteskab eller senere Forsvar for Præsteægteskabet havde med Ærgjerrighed at gjøre, uden forsaavidt han ikke vilde lade den Plet sidde paa sig, hvormed hans Modstandere i Anledning af hans Ægteskab søgte at besudle hans gode Navn og Rygte. For øvrigt kan bemærkes, at naar Beretningen om Graabrødrenes Uddrivelse af deres Kloster i Malmø fortæller om et Sammenstød i Foraaret 1530 mellem Munkene og Frants Vormordsen, særlig angaaende Præsteægteskabet, og at sidstnævnte ved denne Lejlighed blev saa heftig, at »hans Mund og Læber dirrede af Harme«, saa kan det vistnok sluttet, at hans Ægteskab paa den Tid var fuldbyrdet, og at han i Munkenes haanende Ord har set et personligt Angreb²⁾.

I Sommeren 1530 deltog Lektor Frants i de Forhandlinger, der samtidig med Herredagen i Kjøbenhavn holdtes mellem de katholske Prælater og de evangeliske Prædikanter, men som ikke førte til noget Resultat. At han, ligesom de andre Prædikanter, der vare samlede i Hovedstaden, med stor Kraft i Prædikener, holdte i kjøbenhavnske Kirker, har bekæmpet Romerkirkens Vildfarelser, tør antages som givet. Men noget nærmere angaaende hans Optræden er dog ikke bekjendt. Hjemkommen til Malmø i Efteraaret 1530 fortsatte han sammen med sine tidligere nævnte Medarbejdere ved Præsteskolen, Peder Laurensen og Oluf Chrysostomus, den dem anviste Gjerning, der jo gik ud paa at opdrage en Kreds af unge Mænd, der kunde gaa ud som Evangeliets Forkyndere i Fædrelandet og da navn-

¹⁾ Den skib. Krønike, Heises Overs. S. 127.

²⁾ K. S. I, 348. Hist. Tidsskr. 3. R. I, 25. 27.

lig i de skaanske Landskaber. Frants Vormordsen maa nærmest betragtes som Gymnasiets Forstander, og det kan med Føje antages, at den bibelske Forelæsning særlig har været ham overdraget, en Antagelse, som finder Stadfæstelse derved, at man senere blandt Præsterne fandt Afskrifter af Forelæsninger, han i sin Tid havde holdt over Davids Salmer¹⁾. Da han stadig betegner sig selv som »Prædiker i Malmø«, maa det for øvrigt antages, at han ikke blot har virket som Læsemester eller Lektor, men ogsaa har haft en fast Præstegjerning der i Byen.

Af samtidige Optegnelser vides det, at han oppebar en aarlig Løn af 200 Mark, der udbetaltes ham af Byens Øvrighed²⁾. Tillige ses det, at han har haft skolesøgende Disciple i Huset, deriblandt Sønner af Adelsmænd, og det af saadanne, som ellers ikke kunne antages paa den Tid at have været gunstig stemte for Reformationen, formentlig et Vidnesbyrd om, at han har nydt betydelig Anseelse som Lærer³⁾.

Da Malmø i Reformationsaarene var bedre forsynet med Bogtrykkerier end nogen anden By her i Landet, frembød der sig en Lejlighed til Offentliggjørelse af Skrifter, som støttede og fremmede det Arbejde, der ad det levende Ords Vej med stor Energi udførtes i denne By, en Lejlighed, som flittig blev benyttet. Her skal kun i al Korthed omtales de os nu bekjendte Skrifter, som Frants Vormordsen har udgivet under sin Virksomhed i Malmø, idet der for øvrigt henvises til den udmærkede Fremstilling af de kirkelige og litterære Forhold i den nævnte Stad, som Sonnenstein Wendt i sin Tid har givet i Ny khist. Saml. II. Først maa da nævnes Vormordsens fortræffelige lille Skrift

¹⁾ K. S. 3. R. I, 175—6. 188. 194. Nærmere Oplysning om Gymnasiet findes i den af Peder Laurensen 1530 udgivne saakaldte »Malmøbog« i Afsnittet »Om Leyetzer i schrifften«. (Rørdams Udgave, Fol. 50).

²⁾ Ny khist. Saml. II, 169.

³⁾ Se ndf. S. 434 ff.

fra Sommeren 1531: »En kort Forklaring og Forskjel paa den evangeliske og papistiske Prædiken og Lærdom«, med det tilføjede »Svar paa den Undervisning, som prentet er af Povel Reff i Aars nu snimen (3: nylig) om Præstelevned med Giftermaal og Kyskhed« (udgivet paany 1888 for det kirkehist. Selskab). Det sidst nævnte »Svar« var, som antydet, foranlediget ved et nu tabt polemisk Skrift, i hvilket Povel Helgesen havde haft en væsentlig Andel. Mod denne er Frants Vormorsens næste Skrift (fra Novbr. 1531) da ogsaa fornemmelig rettet, skjønt det just ikke antydes i Titelen, der viser hen til en anden af Reformationens heftige Modstandere. Den lyder nemlig: »En saare nyttelig og alle dennem, som gifte ere eller giftes ville, husvalelig Disputats mellem Hr. Adser, Prælat og Kantor udi Lund, og Franciscum Vormordum, Prædiker udi Malmø¹⁾. Som Titelen antyder, handler dette Skrift, ligesom det ovennævnte »Svar«, om Præsteægteskabet og indeholder saa grove og heftige Angreb paa Povel Helgesen (der bl. a. betegnes som „hin fedbugede Skalk“), at det skjønnes, at det Baand, der tidligere havde knyttet de to hver paa sin Maade fremragende Mænd sammen, nu var fuldstændig bristet¹⁾, ligesom Lektor Povel da ogsaa i det Afsnit af den skibyske Krønike, der synes forfattet 1532, til Gjengjæld har udgydt sin Harmes Skåaler i rigeligste Maal over sin fordums Ven og Medarbejder.

Efter Frederik I's Død i Foraaret 1533 blev Stillingen vanskelig for de evangeliske Prædikanter, der ikke længere havde den Støtte fra oven, som de hidtil havde nydt godt af. I Malmø havde Forandringen indtil videre dog ikke saa meget at sige, da Byens Øvrighed med den myndige og mægtige Borgmester Jørgen Kock i Spidsen var stærk

¹⁾ Nærmere Beskrivelse af Bogen hos Chr. Bruun, Aarsberetn. f. d. st. Kgl. Bibliothek II, 33 g. En Samling af Fr. Vormorsens Udfald mod Lektor Povel findes i Hist. Tidsskr. 3. R., I, 25—6.

nok til at forsvare sine Lærere. Paa Landet og i de mindre skaanske Kjøbsteder vare Forholdene langt vanskeligere, da Prædikanterne her vare udsatte for Forfølgelse og Fortrædiggelse af forskjellig Art.

Under disse Forhold var det, at Frants Vormordsen i Oktober 1533 skrev sin »Apologia adversus Lundenses Canonicos«¹⁾, et Forsvarsskrift i Anledning af at Kapittlet i Lund havde dømt nogle af Stiftets Kjøbstedpræster til Forvisning, fordi de havde uddelt Nadveren under begge Skikkelser og paa anden Maade havde lagt deres evangeliske Sindelag fer Dagen. Skriftet er rettet til Danmarks Riges Raad, i hvilket jo den Gang Bisperne og Prælaterne indtog den forreste Plads. Af Hensyn til disse er Forsvaret vistnok affattet paa Latin, mulig for lettere at faa en Diskussion angaaende Stridspunkterne i Gang. Det er derfor ogsaa holdt i en roligere og mere behersket Tone, end Fr. Vormordsen ellers plejede at anslaa i sine for det store Publikum beregnede Stridsskrifter²⁾. Kan-

¹⁾ Skriftet er ledsaget af det »Carmen Phaleucium« af M. Oluf Chrysostomus. N. M. Petersen har i sine Bidrag til d. danske Lit. Hist. II, 162 sat et Spørgsmaalstegn ved Ordet »Phaleucium«. Det er dog næppe urigtigt, men dannet af Phaleas (en græsk Filosof og Social-Politiker fra 5. Aarh. f. Chr.). Digtet er aftrykt hos Bruun, Aarsber. II, 80—1.

²⁾ Ny khist. Saml. II, 197. Bruun, Aarsberetn. II, 79 ff. Følgende lille Prøve af Skriftet, hvori Forf. søger at vise det uretfærdige i Kannikernes Fremgangsmaade, kan her anføres efter det eneste nu bevarede Exemplar (Hjelmstjernes Saml. 571. 8°), der kunde fortjene at optrykkes naany:

»Condemnarunt enim hoc suo iudicio Lundenses canonici et innocentissimos uiros et ipsissimum illud Christi Euangelium. Condemnarunt, inquam, non leuiusculi alicuius uel erroris uel criminis, verum hæreseos, quo scelere nihil habent ecclesiæ Dei grauius, detestabilius atque perniciosius, Innocentes autem uiros cur non uocem, qui iam exules secum circumferunt suæ innocentiae et probitatis atque syncerissime predicatorum euangelij publica et obsignata sibi testimonia a magistratibus et plebibus, quibus retroactis aliquot annis predicarunt, quibuscom quotidianam habuerunt consuetudinem«.

nikerne i Lund følte imidlertid paa dette Tidspunkt intet Kald til at stige ned fra deres Dommersæde for at indlade sig i theologiske Forhandlinger. Fr. Vormorsen valgte derfor i det næste Skrift en anden Vej for at tjene den Sag, han havde viet sit Liv. Dets Titel er: »En og tyve allerskjønneste og husvaleligste Artikler, som alle Mennesker ere nyttelige at vide til deres Sjæles Salighed» (Malmø 1534). Her er nemlig det polemiske ganske traadt til Side for det belærende og opbyggelige, idet Forfatteren, støttet til Bevissteder af Bibelen, giver en sammentrængt Fremstilling af den kristelige Lære efter evangelisk Opfattelse, og denne lille Bog maa trods Krigsbulderet, som snart efter indtraadte, have slaaet godt an, siden et nyt Oplag udkom i det følgende Aar (1535)¹).

Ved Nytaarstid 1534 begyndte det at se noget truende ud for de evangeliske Prædikanter i Malmø, da den mægtige Rigsmarsk Tyge Krabbe, Lensmand paa Helsingborg, ved en Sammenkomst med Borgmester Jørgen Kock stillede den Fordring — som det synes i hele Rigsraadets Navn — at Borgerne i Henhold til den paa Herredagen i Kjøbenhavn 3. Juli 1533 vedtagne Reces skulde afskedige de evangeliske Prædikanter og vende tilbage til de katholske Præster,

¹) Bruun. Aarsberetn. II, 119 f. Da H. P. Resen (Khist. Saml. 4. R. I, 51) udtrykkelig siger, at Bogen er trykt 1534 i Kbhvn. hos Hans Vingaard, saa kunde man formode, at den s. A. er bleven optrykt paany her — maaske efter at Malmøplaget var udsolgt. Rimeligere er det dog, at Resen har fejlet i Aarstallet. Udgaven af 1535 er nemlig trykt i Kbhvn. hos Hans Vingaard. (Bruun, anf. Skr. II, 139). — Det eneste nu bevarede Exemplar af Skriftets 1ste Oplag findes i Karen Brahes Bibliothek og synes at have tilhørt et Medlem af Billeslægten. I alt Fald findes der bag i Bogen indført nogle samtidige Notitser vedrørende Personer af denne Slægt. Den første lyder: »Anno Dn. Mdxxi, vor Frue Dag Sydermere vtj Septembri monet, Søndag næst efter, tha wor Jomfru Mette Bylle født. Dette anføres her, fordi der er flere Tegn til, at Fr. Vormorsen har staaet i et vist nærmere Forhold til flere Medlemmer af den nævnte Slægt (s. ndf.).

som de tidligere havde haft. Efter at Borgmesteren havde meddelt sine Medborgere denne Befaling, vedtoges det, at man paa det bestemteste, om end i en høflig Form, skulde afvise Marskens Forlangende. Den 6. Jan. 1534 udfærdigedes Borgerskabets Svar, der ikke usandsynligt er forfattet af en af Reformatorerne — maaske Lektor Peder Laurensen — i alt Fald er det skrevet med stor Dygtighed. Heri henvises ikke blot til, at Borgerne i Malmø havde det Privilegium selv at vælge deres Præster, men ogsaa til den store Ubillighed, som det vilde være, om de skulde tvinges til at afsætte de af dem højt skattede Mænd, hvis Forkyndelse nøje stemmede den hellige Skrift, og vende tilbage til en Lære, der stred mod Guds hellige Evangelium¹⁾).

Ved Skrivelser og »fuldmyndige Sendebud« til den udvalgte Ærkebiskop Torben Bille og andre Medlemmer af Rigsraadet søgte Borgerne siden at afværge det truende Uvejr, men uden Frugt, da de fik til Svar, »at fordi de ikke mere tro paa den Kirke, som hine troede paa, skulde de blive adspredte og skilte fra Land og Rige, ligesom det var gaaet Jøderne, da de ikke mere tro paa Christi og Apostlenes Lærdomme²⁾«. Derved blev det dog ikke, thi snart efter gjorde Ærkebispens et Skridt, der fik skjæbnesvangre Følger eller blev den Draabe, der fik det fyldte Kar til at løbe over. Ved en Rettergangsmaade, hvis juridiske Forsvarlighed vistnok er meget tvivlsom³⁾, fik han nemlig de evangeliske Prædikanter i Malmø og andre skaanske Byer med deres Tilhængere erklærede for fredløse paa Skaanes Landsting. Dermed var Brandfaklen tændt, der i to Aar skulde flamme over Landet og lægge saa mange stolte Adelsborge og Bispestolte i Grus. Udfordringen be-

¹⁾ Bruun, Danske Saml. I, 382 f.

²⁾ P. Laurensen, Malmøbogen, udg. af Rørdam, Indl. S. LVI.

³⁾ Se Hjalmar Heden, Studier till Danmarks Reformations Historia från Frederik I:s Död till Slutet af Grevefejden, Göteborg 1903. S. 17 ff.

svarede nemlig af Borgerne i Malmø under Jørgen Kocks Ledelse ved i de sidste Dage af Maj 1534 at nedbryde den Del af Malmøhus, som kunde være truende for Byen, og tage Lensmanden paa Slottet, Mogens Gyldenstjerne, til Fange.

Da det siden gjaldt om at forsvare dette voldsomme Skridt, var Henvisningen til, at Ærkebispem havde »fordelt og hugget Freden til Landsting af alle evangeliske Prædikanter her i Landet (Skaane) og af alle dem, som dennem opholde¹⁾«, et Hovedargument, ligesom det, da det endelige Regnskab opgjordes paa Rigsdagen i Kjøbenhavn i Okt. 1536, anførtes mod Ærkebispem, at »han havde belagt alle Vejene for Malmø Stad og forment dem al Tilføring og Afføring, og gjort Borgerne fredløse²⁾«. Men for øvrigt er det vel muligt, at Ærkebispens Overgreb har været et velkomment Paaskud for Jørgen Kock til med en vis Ret at skride til Udførelsen af sine højtflyvende, ærgjerrige Planer. De unge Sønner af adelige Familier — der nævnes ni af Slægterne Rosenkrantz, Bille, Podebusk, Parsberg og Tidemand — som gik til Skole i Malmø og ved Oprørets Udbrud kom i Jørgen Kocks Magt, kunde gjøre Gavn som Gidsler, om Sagerne ikke fik den Gang, han ønskede og haabede.

Om de evangeliske Prædikanteres Stilling eller Stemning under de borgerlige Uroligheder, som nu fulgte, veed man meget lidt. Det er derfor af ikke ringe Interesse, at der fra denne Tid er bevaret et Brev af 22. Novbr. 1534 fra Frants Vormorsen til den bekendte Adelsmand Eske Bille, tydende paa et Tillidsforhold mellem disse to Mænd, som man ikke skulde have ventet, da de i kirkelig Henseende stod i forskjellige Lejre, men som rimeligvis skrev sig fra,

¹⁾ Paludan-Müller, Aktst. til Nordens Hist. i Greve-Feidens Tid II, 15. Jfr. Malmøbogen, Indl. S. LVIII flg.

²⁾ Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 164.

³⁾ A. Cronholm, Skånes polit. Hist. I, 428.

at Vormordsen allerede fra tidligere Tid var vel kjendt med Eskes Fætter Anders Bille og stod i en Slags Klientforhold til denne ansete Mand, som den forhen omtalte Tilegnelse af »Davids Psalter« viser. Brevet tyder tillige paa, at Eske Bille under de daværende for Adelen saa vanskelige Forhold har ønsket, at Lektor Frants skulde overtage en mæglende Rolle i Forholdet mellem Adelen og Folkepartiet, til hvis vigtigste Førere Malmøborgmesteren Jørgen Kock jo hørte. Brevet er endelig af Betydning, fordi det viser, at Billerne ikke havde taget i Betænkning at sende deres unge Sønner til Skolen i Malmø, der forestodes af M. Oluf Chrysostomus, som blandt Reformatorerne nød særlig Anseelse som fremragende Humanist¹⁾. Brevet fortjener derfor at meddeles her i sin oprindelige Form, saa meget mere som det er det eneste egenhændige Brev, der vides bevaret fra Frants Vormordsens Haand.

Myn ydmydige oc fattig tieniste nw oc altydt forscreffuen mett wor Herre Jesu Christo, som er alles wore eniste salighedt. Kære Her Esche, effter eders strengthedtz begæring oc beffalingh haffuer ieg rychedt aff myn yderste oc største flydt the ærinde, som y mig befoolde, ther ieg var syste hooss eder; mend om thet første fyngh ieg saadane swar, att effther thy att adelen, ridderskaff oc menige almwe haffue nw alle een herre²⁾, saa staaridt wor borgemestere oc raadt icke till att giffue noghen bescreffen leyde mere end begære leyde aff adelen oc ridderskaff, lygerwyls(!) som the icke trode thennom paa then eedt, som the alle een herre soride haffue; oc fordi motte eders strengthedt for wdhen all frucht oc fare

¹⁾ Om denne Skole, der maa adskilles fra Gymnasiet, se P. Laurensen, Malmøbogen udg. af Rørdam, Fol. 51 v. Ny kh. Saml. II, 169. Naar C. Paludan-Müller, Grevens Feide I, 206, siger: »I Malmø var en heel Deel adelige Børn, der her gik i Skole hos den navnkundige Frants Vormordsen«, saa er Udtrykket maaske mindre korrekt, da de adelige Børn naturligvis ikke have besøgt Præsteskolen, som Lektor Frants forestod. Dog har det en vis Hjemmel i et Brev fra Eske Bille, der ndf. skal omtales.

²⁾ Det maa være Grev Christoffer af Oldenborg, der menes.

sende syn sön oe broders sön tydt till byen, thy thennom in-
 thet ondt af noghen her wdi byen skall wederfare. The andre
 ærinde kwnde ieg icke rychte lengere, end ieg forstodt, att
 ther war om handledt y Københaffn, ther ridderskaffet oc
 borrhore waare ther sijst tillhaabe, oc finge de inghen ende,
 thy at nogre icke wylde indgaa mett breff oc segell nogre
 artikle, som thennom foregaffuis, hwilkett y well ydermeer for-
 fare kwnde aff thennom, ther offuer waare, oc icke staar till
 att scriffue. Gudt almectigste for syn ewig godhed wnde oss
 paa thenne feyde een god ende, samdrecht oc kærlighed eblandt
 edell oc w[e]dell, oc att hwer effter syn tilbørighedt [maa]
 tiene Gudt oc leffue effter syne willkaar effter Gudtz willie,
 Amen, ther ere wy alle plictige att bede Gudt inderlige om.
 Her mett eders strenghedt, hwsfrwe oc børn then ewige Gudt
 beffalendis, oc gjør ieg alltijdt giærne for eders skyldt, hwess
 mig mweligt er. Thy raader oc biwder offuer mig altydt som
 offuer een aff ederss egne. Screffuet hastelige y Malmø
 xxij Octobris 1534.

Eders strenghedtz ydmydig oc willige tro tienere

Frantz Wormorsøn.

Udskrift: Erlig welbyrdig mand oc streng ridder Her Esche
 Bylde kærlighen oc ydmydelige tillscreffuet¹).

Foranstaande Brev maa vistnok have været i Eske
 Billes Hænder, da han fra Vordingborg 27. Novbr. (Tirs-
 dag post Severini) s. A. tilskrev Jørgen Kocks bekjendte
 og ansete Hustru »Citze Jørgen Mønters, sin sønderlig
 gode Ven«, et Brev, hvori han bl. a. ytrede:

»Kjære Citze, er Eder uden al Tvivl vel vitterligt, at
 jeg for Klæders og andre mærkelige Sagers Skyld at
 have udtaget der af Byen min Broders Søn og min, som
 ginge der til Skole, og vil jeg der Igjen indskikke min til
 Lektor Frands, hannem at lade antvorde. Thi beder jeg
 Eder kjærligen og gjerne, at I ville, for al den Tro og

¹) Orig. i Rigsarkivet, Personalhist. Saml. Jvfr, Møllerup, Bille-
 Ættens Hist. I, 583. 668—9.

Love at jeg forlader mig til Eder, have Tilsyn til hannem udi saa Maade, naar, [hvad] Gud forbyde, noget Opløb kunde paakomme, besønderlig af nogle uforstandige Folk, saa han maa uoverfalden og uskadt blive¹⁾«.

Siden var Malmø jo længe belejret af Christian III's Tropper, indtil Byen omsider 2. April 1536 maatte overgive sig, idet den dog opnaaede forholdsvis meget gode Betingelser og navnlig fuld Sikring af Evangeliets Sag²⁾. Hvorledes det er gaaet Stadens evangeliske Prædikanter og Lærere i den forløbne trange Tid, er os ikke bekjendt. Men den Omstændighed, at nogle af dem — det ligger nærmest at tænke paa Claus Mortensen og Frants Vormordsen — midt under Krigen udgav en Kirkehaandbog med Anvisning til Udførelsen af de forskellige kirkelige Handlinger³⁾, tyder paa, at de have holdt Modet godt oppe og haft Tillid til Fremtiden. Freden, der indtraadte nogle Maaneder efter Malmøs Overgivelse, bragte i ethvert Tilfælde Forhold tilveje, hvorover de lutherske Prædikanter kun havde Grund til at glæde sig, da Sejren for den Sag, som de saa længe havde kjæmpet for, nu var afgjort. Om Præsteskolen, der vistnok har haft vanskelige Kaar under Belejringen, er bleven fortsat efter Freden, vide vi vel ikke med Vished; dog taler den Omstændighed, at der af Staden Malmøs Kasse endnu i Aaret 1536 udbetaltes Fr. Vormordsen 100 Mark i »Hjælpepenninge«⁴⁾ for den Antagelse, at han fremdeles har været i Virksomhed. Men snart efter fik de Mænd, der havde arbejdet sammen i Gymnasiet, andre Opgaver.

I August 1536 foregik det store Omslag; Ærkebiskop

¹⁾ Orig. i Rigsarkivet, Personalhist. Saml. Jvfr. Ann. for nord. Oldk. og Hist. 1853, S. 39. — Af Pal.-Müllers Aktst. til Grevefeidens Hist. II, 15 fremgaar, at en Søn af Hr. Anders Bille var i Huset hos Jørgen Kock, den Gang Oprøret i Malmø begyndte.

²⁾ Krag og Stephanius, Chr. III's Hist. II, 29 ff.

³⁾ Bruun, Aarsberetn. fra d. st. Kgl. Bibliothek II, 141 f.

⁴⁾ Ny khist. Saml. II, 204.

Torben Bille førtes som Fange til Nykjøbing Slot, og paa Rigsdagen i Kjøbenhavn i Oktober s. A. rejstes der meget vægtige Anklager mod ham, deriblandt at han trods den Forskrivning, han ved Tiltrædelsen af Ærkebispesetolen (1532) havde givet Kongen, havde »condemneret og fordømt alle evangeliske Prædikanter«, og med sine Tilhængere »gjort et Forbund og Reces, at de saadanne Prædikanter med Ild, Vand og Stene at bære af By vilde forfølge«. En Prædikant, der dog havde kongl. Beskjærmelsesbrev, havde han i flere Aar holdt i et haardt Fængsel og først sluppet ham løs, efter at han havde stillet Borgen for sig, at han vilde fortie Sagen og aldrig klage eller kære derpaa¹⁾.

Først efter et Aars Forløb udløstes Torben Bille af sit Fængsel mod at fraskrive sig al bispelig Magt og Myn-dighed og ganske at underkaste sig Kongen²⁾, som noget senere gav ham afgiftsfri Forlening paa Bosie Kloster med tilliggende, mod at underholde Klosterjomfruerne³⁾; tillige aflagdes han med Dekanatet i Lunds Kapitel, i hvilke Stillingen han forblev til sin Død 26. Decbr. 1552. Han fik altsaa rigelig Lejlighed til at se, hvorledes de kirkelige Forhold i Lunds Stift antog en ganske anden Skikkelse, end den Gang han stod for Styret.

Efter at den gamle Bispemagt var tilintetgjort, maatte der nemlig ikke blot skabes ny Former for det kirkelige Tilsyn, men ogsaa ved en gennemgribende Ordning gives det ved Reformationen vakte aandelige Liv en saadan Skikkelse, at det kunde bære Fremtidens Udvikling. I den Henseende kom Frants Vormordsen for de skaanske Provinssers Vedkommende til at øve en saa betydningsfuld

¹⁾ Rørdam, Hist. Kildeskrifter I, 161 ff. Naar der siges, at Ærkebisen havde holdt Præsten fangen i 7 Aar, kan dog bemærkes, at saa længe beklædte Torben Bille ikke Ærkesædet. Er Tiden angiven rigtig, maa Præsten allerede være bleven fængslet af Aage Jepsen Sparre.

²⁾ Anf. Skr. I, 224 ff.

³⁾ Danske Kancelliregistranter 1535—50, S. 57.

Virksomhed, at han med Føje kan kaldes Skaanes evangeliske Reformator¹⁾).

Den 11. November 1536 udgik der kongelig Befaling til Lektor Peder Laurensen, Lektor Frants, Mester Oluf Chrysostomus og en Del andre af Reformationens mest fremtrædende Mænd (deriblandt fra Skaane Lektor Anders Ljung, Præst i Landskrone, og H. Oluf Bjug, Præst i Helsingborg), samt Repræsentanter for Domkapitlerne (fra Lund M. Peder Iversen) om at indfinde sig i Odense 6. Jan. 1537 til et »generale Concilium« for at »anstille en god Reformation og Forandring paa de ukristelige Ceremonier og Misbrug, som holdtes i gamle Kongers Tid i den hellige Kirke og andensteds«²⁾. Forsamlingen i Odense forlagdes senere til Haderslev, hvor 7 slesvigske Reformatorer traadte til, og hvor noget ind i Aaret 1537 det Udkast til en Kirkeordinans fuldenndtes, som efter flere Overarbejdelser senere blev gjældende Grundlov for den evangeliske Kirke i Danmark, Norge og Hertugdømmerne gennem et langt Tidsrum.

Nogen Tid efter at dette vigtige Arbejde var endt, kaldtes de tre ofte nævnte Præstelærere fra Malmø hver til sin Gjerning i den reformerede Kirke, idet Peder Laurensen blev Læsemester i Theologien ved Lunds Domkirke, Oluf Chrysostomus blev Professor ved det 1537 gjenoprettede Universitet i Kjøbenhavn, og Frants Vormordsen blev Superintendent i Lund.

Ikke længe før denne store Forandring i sidstnævntes kirkelige Stilling foregik, udgav han et Skrift, der viser, at han fulgte med i de Bevægelser, der foregik paa den store

¹⁾ Ved Forespørgsel i Lund er der blevet mig svaret, at Bispearkivet intet indeholder til Oplysning af Frants Vormordsens Embedsvirksomhed. Papirerne maa da formodentlig være gaaede til Grunde i Fortidens Krige. Jeg har derfor maattet holde mig til de Efterretninger, der kunne hentes fra herværende Samlinger.

²⁾ Rørdam, Danske Kirkelove I, 9. Khist. Saml. II, 587.

kirkelige Skueplads. Vi sigte til hans Oversættelse af de »mærkelige og drabelige Aarsager, for hvilke de Kurfyrster, Herrer og Stæder og andre Øvrigheder, som annammet have og bekjende den rene evangeliske Lærdom, ej søge ville det Concilium, som Paven forskrevet haver at skulle staa i Mantua«. Denne Erklæring var oprindelig udstedt i Schmalkalden 5. Marts 1537. Trykningen af den danske Oversættelse er sluttet 17. Juli s. A.¹⁾. Naar man her til Lands ansaa det for vigtigt snarest muligt at gjøre de evangeliske Fyrsters og Stæders Afvisning af Pavens Indbydelse bekjendt for alle, da var det maaske ikke mindst, fordi pavelige Ombud paa en ret paatrængende Maade havde søgt at skaffe den Indgang her ved Skrivelser til Kongen, Ærkebispens i Lund, Biskoppen i Ribe og andre²⁾, der dog af gode Grunde var forhindrede i at efterkomme den.

Den 2. September 1537 blev »Lektor Frants«, som han endnu stadig kaldtes efter at være bleven Biskop, indviet i vor Frue Kirke i Kjøbenhavn til det ny Embede af Dr. Joh. Bugenhagen³⁾. Det var en stor og saare vanskelig Gjerning, der her laa for ham. Stiftet var mere vidtstrakt, end det nu er, da det foruden Skaane og Bleking ogsaa omfattede Halland og Bornholm. Nylig havde Krigen raset i disse Egne, og skjønt Reformationen havde haft en fast Borg i Malmø, var der sikkert andre, især af de afsides Egne, der kun vare lidet berørte af den ny aandelige Bevægelse. I ethvert Tilfælde var der i Lund en hel Skare af Prælater, Kanniker og Vikarer — deriblandt

¹⁾ Bruun, Aarsberetn. II, 170 ff. Skriftet kjendes kun af en Optegnelse fra Arne Magnussen.

²⁾ Se Ny khist. Saml. VI, 167 ff.

³⁾ I Suhms Nye Saml. III, 81 findes følgende Optegnelse af Fr. Vormordsen selv om denne Indvielse: »Vocatus Haffniam a Serenissimo Rege nostro Christiano, cum sex aliis pietate et doctrina viris clarissimis sum ordinatus Scanicæ Diocesis Superintendens omnium indignissimus et immeritissimus.« Jvfr. Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R II, 226.

to forhenværende katholske Ærkebisper, Aage Sparre og Torben Bille —, der sikkert gjerne vilde lægge den ny Superintendent saa mange Hindringer i Vejen, som de evnede eller vovede. Der krævedes baade Mod, Fasthed og Duelighed, om Lektor Frants skulde hævde sin Stilling.

Noget af det første, der maatte tages fat paa, var Tilvejebringelsen af de nødvendigeste Hjælpemidler ved den evangeliske Gudstjeneste og Undervisning. Ganske vist kunde der bygges paa den Grund, der var lagt i Malmø, og her maa da erindres, at der særlig ved Claus Mortensen Tøndebinders Arbejde allerede forelaa en, om end ingenlunde udmærket, saa dog fuldt brugbar dansk Salmebog, hvortil Frants Vormordsen paa en Maade ogsaa havde leveret Bidrag, da et Par af hans Prosa-Oversættelser fra »Psalteren« var overførte til Malmøsalmebogen¹⁾.

Strax samme Aar, han var bleven Superintendent, udgav han en Fordanskning af »Den lille Catechismus, hvilken af alle Sognepræster efter Prædiken for Almuen fortælles skal« (1537), et i det hele meget fortjenstligt Arbejde, hvoraf der nu kun er levnet et eneste, tilmed defekt Exemplar, der for faa Aar siden er udgivet paany af Dr. A. Chr. Bang og ledsaget af Oplysninger, til hvilke vi her maa henvise²⁾. Den Formodning kan ligge nær, at ogsaa den latinske »*Catechismus pueris in templo et scolis recitandus*« (Malmø 1538) er udgiven paa Frants Vormordsens Foranstaltning, skjønt den ikke er mærket med hans Navn saaledes som hans danske Oversættelse, der da ogsaa er langt udførligere, eftersom Forklaringerne, der medgives denne, fattes i den latinske Katekismus³⁾.

Af største Betydning for en fælles Ordning af den evangeliske Gudstjeneste ikke blot i Skaane, men i hele

¹⁾ Se foran, S. 11.

²⁾ Bang, Dokumenter og Studier vedrørende den lutherske Katekismus' Historie, Chra. 1893. I, 135 ff. Jvfr. N. khist. S. II, 208. Theol. Tidsskrift for den norske Kirke 3. R. III, 167 f.

³⁾ Bruun, Aarsberetn. fra det st. Kgl. Bibl. II, 183 f. N. k. S. II, 215.

Landet, blev den Haandbog, som Frants Vormordsen med Bistand for Trykningens Vedkommende af sin Ven Claus Mortensen i Malmø lidt senere udgav under Titel: »En ganske nyttelig og alle Sognepræster og Prædikanter nødtørftelig Haandbog om den rette evangeliske Messe med Collecter og Præfationer, desligeste om Børn at kristne, Brude at vie, de syge og dennem, som fængslede ere, at besøge, og om at jorde Lig« (1539). Det er en nærmere Udformning af de Anvisninger med Hensyn til Gudstjenesten, der findes i Kirkeordinansen¹⁾ og i den ved Bugenhagens og Ped. Palladius's Omsorg 1538 udgivne (Luthers) »Enchiridion«. Paa Bogens liturgiske Indhold kunne vi ikke her gaa nærmere ind, men maa kun fremhæve den Vægt, Frants Vormordsen i Fortalen (dat. 12. Novbr. 1538) lægger paa, at man kom til Enighed og Samdrægtighed med Hensyn til Udførelsen af de gudstjenstlige Handlinger, om det endog skulde ske med Opgivelse af egne Særmeninger²⁾. Angreb fra de katholsksindede Lunde-Kannikers Side, der siden skulle omtales, tyde dog paa, at det ikke er faldet let at naa til en fast afsluttet og af alle godkjendt Form for den evangelisk-lutherske Gudstjeneste. Men at Fr. Vormordsens Haandbog dog har været et godt Skridt henimod en saadan, vil næppe kunne nægtes. I ethvert Tilfælde var den et Fremskridt fra de skrevne Messebøger, som man, i alt Fald i Malmø og vistnok ogsaa andensteds, hidtil for en Del havde maattet hjælpe sig med³⁾.

Den tidligere gængse Notits om, at Fr. Vormordsen 1539 skal have udgivet en »Undervisning om, hvorledes Fattige skal medhandles og besørges«, maa ifølge de af

¹⁾ Se dog Engelstoft, Liturgiens Hist. i Danmark, S. 3.

²⁾ Denne Fortale er aftrykt i »Stemmer fra den Danske Kirkes Reformations Tid«, S. 42 ff. Nærmere Oplysninger om Skriftet findes hos Bruun, Aarsberetn. II, 200 ff. (jfr. J. Paludans Tillæg til samme i Blandinger, udg. af Univ.-Jub. danske Samfund II, 9).

³⁾ Ny khist. Saml. II, 214.

Dr. Chr. Bruun fremskaffede Oplysninger⁴⁾ forkastes som urigtig. Selv om dette Skrift altsaa bortfalder, maa det med Rette vække Beundring, at Vormordsen litterært havde kunnet udrette saa meget til den ny Kirkeordnings Fremme paa en Tid, da han kjendelig har haft et overvældende stort og besværligt praktisk Arbejde hvilende paa sig. Man betænke blot, hvad det vil sige, at visitere det vidtudstrakte Stift rundt, hvor der i hvert eneste Sogn skulde træffes gennemgribende, ny Ordninger, og hvor Biskoppen ofte fandt den sejeste Modstand fra Befolkningens Side, der vel oftest kun var lidet berørt af Reformationens aandelige Side, medens man mente, at nu behøvede man ikke mere at yde Kirkens Tjenere noget til deres Underhold. Man erindre, hvilke svære Kampe det i Absalons Dage havde kostet at faa Tienden indført i Skaane. Og nu havde der i den seneste Tid her været gjentagne stærke Folkebevægelser, først Søren Norbys og siden Grevens Fejde. Intet Under derfor, at Almuen, særlig i de fattige Skovbygder, var svær at komme til Rette med nu, da det gjaldt at indrette meget paa en anden Maade end den tilvante.

Under disse vanskelige Forhold henvendte Frants Vormordsen sig i Sommeren 1538 til Bugenhagen, der da opholdt sig i Kjøbenhavn; men da denne ikke selv kunde hjælpe, skrev han til Kongen for den betrængte Superintendent, hvorpaa denne selv maatte rejse over til Gottorp for personlig at forebringe sin Klage. I Bugenhagens Brev til Kongen hedder det: »Naadigste Konge, jeg beder underdanigst — hvad ogsaa er højt magtpaaliggende for Ed. K. Maj. — at E. K. M. efter at have hørt Hr. Franciscus, Superintendent i Lund, vil affærdige ham med saadanne Breve og Befalinger, at der maa blive raadet Bod paa Sagen; thi jeg havde ment, at det, der nu mest trængtes til, var Præster og Skoler i nogle Kjøbsteder; men nu ser jeg, at

¹⁾ Aarsberetn. fra det st. Kgl. Bibl. II, 225.

det ogsaa er galt fat andensteds (»es mangelt auch schyr in andern Ortern«) dog saaledes, Gud ske Lov, at det vel endnu staar til at oprette¹⁾«.

Af Bugenhagens Ytringer fremgaar det ikke bestemt, hvad der var i Vejen, kun at det var saa alvortigt, at Fr. Vormordsen selv maatte foredrage Sagen for Kongen. Udbyttet af hans Rejse var et kongl. Beskjærmelsesbrev, dat. Gottorp 24. Juli 1538, for »Lektor Frants, Superintendent i Skaane, og menige Klerici, Sognepræster og Sognedegne, som sig efter vor Ordinans om Religionen rette og skikke ville, over alt Skaane«. Vilde nogen tiltale dem, skulde det ske for Kongen selv eller for den, han dertil beskikkede. Superintendenten skulde søge at mægle i alle Sager mellem Præster og deres Sognefolk, eller, hvis det ikke hjalp, skrive derom til Kongen, der saa vilde paakjende deres Trætte²⁾.

Da det viste sig, at dette Værnebrev for den evangeliske Gejstlighed dog ikke forslog til at jævne Stridspunkterne, gjorde Vormordsen noget senere Forslag til, at nogle dertil beskikkede Adelsmænd med kongl. Fuldmagt skulde drage om med ham i de enkelte Landskaber og Herreder i Stiftet for ved Forhandling med Almuen paa hvert Sted at tilvejebringe en bestemt Ordning med Hensyn til de kirkelige Afgifter, en Ordning, der for Fremtiden skulde staa ved Magt³⁾.

Hvorledes dette Forslag er blevet optaget, vide vi ikke;

¹⁾ Schumacher. Gel. Männer Briefe I, 24. Brevet er dat. Copenhagen 1538, Dominica post Margaret (o: 14. Juli).

²⁾ Ny khist. Saml. II, 703 f. Brevet fornyedes af Frederik II 16. Maj 1566 i Biskop Tyge Asmundsens Tid (D. Kirkelove II, 83. Kancell. Brevbøger 1566—70, S. 51).

³⁾ Det udførlige, men udaterede, Forslag findes trykt i Ny khist. Saml. II, 705—9 og fortjener at gennemlæses, naar man vil kjende Fr. Vormordsens Tanker og Planer, der paa visse Punkter gik videre, end det paa den Tid var muligt at naa, navnlig Forslaget om at hver Kirke skulde have sin egen Præst, og altsaa det i kirkelig Henseende mindre heldige Annexforhold afskaffes.

men i Virkeligheden gjorde Kong Christian, hvem Ordningen af de kirkelige Forhold laa alvorlig paa Hjerte, mere, end der var foreslaaet, idet han selv i Efteraaret 1539 drog omkring i de skaanske Landskaber og paa forskellige Steder lod sammenkalde alle Provster, Sognepræster, Sognedegne, Kirkeværger og 4 agtede Mænd af hvert Sogn, og efter Forhandling med disse, under Hensyn til de lokale Forhold, fastslog en Ordning af de kirkelige Afgifter, der fremtidig skulde have Lovens Kraft¹). At Superintendenten har været tilstede ved disse Møder, kan anses som givet, skjønt hans Tilstedeværelse ikke omtales i de kongelige Breve, ligesaa lidt som Lensmændenes, skjønt jo ogsaa disse maa forudsættes at have været med for at give Raad og Vejledning.

Senere gjentagne Kongebreve til Stiftslensmanden i Skaane, Stig Pors, om at afstraffe de Bønder, der ikke vilde yde Tiende, vise dog, hvor svært det var at bringe Almuen til at falde tilføje i denne Sag²). At nævnte Stig Pors for øvrigt har gjort sit bedste for at bringe Orden i Kirketjenernes Lønning, og at han i det hele har været en god Støtte for Superintendenten, tør sikkert formodes, da han som gammel Vittenberger-Klerk maa antages at have været Reformationen hengiven. I ethvert Tilfælde var det et ikke ringe Gode for Frants Vormordsen i næsten hele sin Embedstid at have denne velsindede Mand ved sin Side i Stiftets Styrelse³).

Om Superintendentens egen økonomiske Stilling er der ikke meget bekjendt. Men den har sikkert kun været tarvelig. Ved et Møde i Nyborg i April 1539 ansøgte en Del af Superintendenterne Kongen om, at han vilde unde dem og deres Efterfølgere »Stadfæstelse paa, hvad Ed. Naade

¹) I Ny khist. Saml. II, 710 ff er meddelt en Række Kongebreve fra Sept. 1539 om disse Forhold.

²) Se Ny khist. Saml. II, 717 ff. Rørdam, Danske Kirkelove I, 224.

³) Stig Pors var Stiftslensmand i Skaane fra 1540 til sin Død 1556. (D. biogr. Lex. XIII, 233).

vil unde os til Underholdning i saadant Embede, at det kunde blive varagtig, og til Redelighed i Tide os beskikkes, at vi ej skulle for tidt kræve det til Utykke, Guds Ord til Beskjæmmelse og vort Embede til Foragtelse¹⁾«. I en gammel Optegnelse findes følgende Notits: »1539 efter S. Barnabæ Dag (11. Juni) var Kongen i Odense og forøgede Frants Superintendents Løn²⁾«. Herved menes vistnok den ved Kirkeordinansens Lovtagelse i Odense 14. Juni 1539 fastslaaede Bestemmelse om, at hver Superintendent i aarlig Løn skulde have 2 Læster Rug, 4 Læster Malt, 2 Læster Havre, 50 Læs Hø, 10 Læs Halm, 40 Lam og 100 Gylden³⁾. Naar man imidlertid agter paa, at en god Del af disse Indtægtsposter maatte gaa med til Hestehold og Betjening ved de vidtløftige Visitatsrejser, saa bliver der just ikke meget tilbage for Superintendenten til Opretholdelse af en sømmelig Husholdning, om end i stor Tarvelighed. Først senere (1541) fik »Lektor Frants Brev ad gratiam paa Sullerup med Ager, Eng, Fiskevand og al brugelig Tilliggelse, som der nu tilligger, indtil Kgl. Maj. derom vorder anderledes tilsinds⁴⁾«. Sullerup var et lille Stykke af det uhyre store Jordegods, som Ærkebisperne forhen havde haft under deres Haand, og har vist ikke været meget indbringende, da »Lektor Frants, Superintendent i Skaane«, i sit Dødsaar ved Forestilling om, at han ikke kunde holde sig med den ham i Ordinansen tillagte Underholdning, fik Kongebrev (af 15. Juni 1551) paa »et Vikarie i Lunde Domkirke, som ligger til S. Andreæ Alter og nu er ledigt efter Hr. Niels Hallandsfar«, mod at afstaa Stiftsgodset Sullerup, som han hidtil havde haft i Forlening⁵⁾. Noget af de større Kapitelspræbender (Prælaturer og Kanonikater) har Frants

¹⁾ Münter, Symb. ad ill. Bugenhagii in Dania commorationem, p. 108.

²⁾ Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 526.

³⁾ Rørdam, Danske Kirkelove I, 109.

⁴⁾ Danske Mag. 3. R. VI, 294.

⁵⁾ Kancelliets Brevbøger 1551—60, S. 45.

Vormordsen aldrig haft, og først i Slutningen af hans Efterfølgers Tid bleve de materielle Vilkaar for Superintendenten i Lund betydelig forbedrede.

Om end Arbejdet for at skaffe Præster og Degne et nødtørftigt Udkomme, nu da Sjælemesserne vare bortfaldne, samt Tilvejebringelsen af Midler til Kirkebygningernes Vedligeholdelse, til Oprettelsen af Skoler i Kjøbstederne og til Forsørgelsen af fattige syge i Hospitaler forvoldte de første Superintendenter mange Bryderier, og ikke mindst i Skaane, saa var der dog ogsaa meget andet, der trængte til at bringes ind i et nyt Spor, inden en evangelisk-luthersk Kirkeorden kunde siges at være trængt fuldt igennem.

I de fleste Kjøbsteder var der vel allerede Præster, der fuldt havde sluttet sig til Reformationen, som Lektor Anders Jensen Ljung i Landskrone, Hr. Oluf Bjug i Helsingborg, Hr. Rasmus i Trelleborg¹⁾, Hr. Jakob (Nielsen) og Hr. Tyge Christensen i Ystad²⁾, Hr. Jesper Digsmed og Hans Hemmyngsdyng i Halmstad³⁾, ikke at tale om Præsterne i Malmø. Men mange Steder paa Landet sad de gamle Messepræster, der ikke kunde afskediges, naar de erklærede sig villige til at rette sig efter Kirkeordinansen. Det var allerede store Ting, naar man til de ledige Pladser kunde skaffe unge Mænd, der var uddannede i de evangeliske Grundsætninger. Strængt kunde der ikke gaas til Værks, naar der skulde skaffes Præster til de ledige Kald. Vi se saaledes, at den tidligere Dominikanerprovincial, Dr. Hans Nielsen, forhen en af Reformationens skarpeste Modstandere, 1539 med Stillingen som Forstander for

¹⁾ Deltog 1530 i de kirkelige Forhandlinger ved Herredagen i Kbhvn. (s. Malmø-Beretn. om Religionsart. og Forhandl. paa Herred. i Kbh. 1530, udg. af Rørdam, S. 59). Blev ligesom Oluf Bjug 1533 underkastet Forfølgelse (N. M. Petersen, Bidr. t. den danske Lit. Hist. II, 103).

²⁾ Cawallin, Lunds Stifts Herdaminne II, 314.

³⁾ Skarstedt, Göteborgs Stifts Herdaminne, S. 405.

Helliggeist Hospital i Aarhus forbandt Præsteembedet i Rynkeby i Villands Herred¹⁾).

I Lund blev Hans Olufsen Spandemager, der i en Række Aar trofast havde arbejdet i Malmø, Sognepræst ved Domkirken. Da Claus Mortensen, der havde saa store Fortjenester af Reformationens Indførelse i Malmø, senere var kommen i Strid med Borgerskabet angaaende Præstelønnen, afløstes han 1541 af Lektor Anders Ljung fra Landskrone, men forblev dog boende i Malmø og betjente derfra tvende Landsogne. Hans koleriske Temperament, der havde haft sin Betydning, saa længe Kampen stod paa, synes senere at have forvoldt ham Vanskeligheder, som hans Ven Fr. Vormordsen, der nu var hans foresatte, efter Evne har søgt at raade Bod paa²⁾. Imidlertid fik han dog, da han døde som en meget gammel Mand, det Vidnesbyrd, at han havde været »en herlig, fin og gudfrygtig Mand, som med stor Alvorlighed og Ivrighed havde drevet det hell. Evangelium imod Papisternes Drømme og Vildfarelser³⁾«.

Størst var vistnok Vanskelighederne for Frants Vormordsen i hans egen Stiftsstad, Lund. Vel havde han her to saa tro og duelige Medhjælpere ved sin Side som ovennævnte Hans Spandemager og Peder Laurensen, men paa den anden Side var der hele det store Domkapitel, hvis fleste Medlemmer endnu for en Del stod paa det gamle Stade, og om end deres Modstand mod Reformationen nærmest var af passiv Art, kunde den dog være svær nok at døje. Til en Mængde af Præbenderne vare Præstekald i Stiftet og særlig i Lunds Omegn annekterede⁴⁾, og var det end sjeldnere, at Kannikerne selv betjente disse, saa stod det dog til dem at træffe Valget af de Kapellaner, som de lod besørge Embedsforretningerne; men det var just ikke at

¹⁾ Ny khist. Saml. IV. 26.

²⁾ Danske Mag. 4. R. VI, 343. Ny khist. Saml. II, 220.

³⁾ Ny khist. Saml. VI, 605.

⁴⁾ Brunius, Lunds Domkyrka. 2. Uppl., S. 250.

vente, at de vilde være meget omhyggelige for at vælge Mænd, der i aandelig Hensende vare Gjerningen voxne.

Den Modstand, Reformationen fandt blandt Medlemmer af flere af de gamle kirkelige Institutioner (Kapitler og Klostere), som endnu vare ved Magt, foranledigede, at der i Aarene 1543—44 holdtes en Række Religionsdisputatser ved Universitetet mellem Professorerne og Udsendinge fra de nævnte kirkelige Stiftelser¹⁾. I Novbr. 1544 kom Raden til Kapitlet i Lund og Abbeden i Herredsvad Kloster. Noget før Mødet havde Kapitlet eller rettere de af dets Medlemmer, som endnu holdt ved Katholicismen, indgivet en Forestilling til Kongen, hvori de havde søgt at paavise det fordærvelige i de ny Skikke og det utilbørlige i det Forlangende, at de skulde underskrive de af Professorerne opstillede Sætninger. Denne Forestilling røber stor polemisk Dygtighed og et skarpt Blik for de Svingninger, der vare foregaaede i Reformatorenes Anskuelse angaaende forskellige Kirkeskikke; men den indeholder ogsaa store Overdrivelser. Kannikerne begyndte med at klage over den Vilkaarlighed, som Luther og hans Disciple brugte i Udlægningen af den hellige Skrift, som enhver nu vendte og drejede efter sit eget Hoved. Naar man læser Luthers Skrifter, sige de, findes idel Modsigelser, snart holder han paa den hellige Kirkes almindelige Brug, snart bestrider han den. Enhver Nation strider for at bevare sine gamle Vedtægter og Sædvaner, »men vi Kristne løbe flux Fastelavn med den hellige Skrift, den hellige Kirkes Ceremonier og Sæd, og vride og vende dem saa ofte, at Jøder, ja Tyrker og Tartarer, bespotte os derfor.« Vil nogen nu komme og prædike Kirkens gamle Lærdomme om Faste, Bøn, haard Pligt og Syndebod, saa bliver han ilde anset. Hvorfor? Fordi Morten Luther har lært anderledes. Nu behøve vi ikke at bede, det kommer vel alligevel, hvad der skal ske. Vore gode Gjerninger gjælde intet. Hvem der

¹⁾ Rørdam, Kbhvn.s Universitets Hist. 1537—1621. I, 151 ff.

er døbt og tror, han kan ikke forspilde sin Salighed, hvor ilde han end lever. Dette raaber hver Mand ja, ja! til, og saa er det noksom bevist. Naar man siger, hvad hver Mand gjerne vil høre, saa kaldes det det hellige Evangelium. Folket er nu selv Dommer i alting: hvad dem tykkes ret at være, det kan ikke være kroget. »De hellige Apostle, som daglig omgikkes vor Herre Jesus, de kunde ikke begribe den himmelske Lærdoms Dybhed. Men hvad findes nu saa højt eller dybt i al den hellige Skrift, at den ringeste Møgager ej lader sig tykke, at han har slugt det altsammen.« — »Disse højlærde Superintendentere i Danmark have vel to Gange og maaske oftere forandret deres Lærdom om det hellige højværdige Sakrament, Jesu Christi Legeme. Saa have de ladet aabenbare byde alle Sognepræster, at de skulde lade ringe i Messen, naar de skulde sakrere, og efterat Sakreringen er sket, skulde de opløfte det allerhelligste Sakrament tilbedeligt (saa lyde deres egne Ord). Nu er det omvendt, saa de hverken ringe eller løfte. Hvad har en saadan tvistig Lærdom paa sig andet, end at Folket maa deraf formode, at de saa godt som selv tvivle om Sakramentets faste Sandhed, og lære dog Folket at tro varagteligen, at det er Jesu Christi sande Legeme og Blod. Det er befrygtendes, at alle Zwinglianere ere ikke døde«! — »Hvor er der ikke vendt om paa Skriftemaalet! Fra denne Lærdoms første Begyndelse vidste man af intet Skriftemaal, uden hvad hver bekjendte for Gud, og da kunde Præsten høre 400 eller 1000 Menneskers Skriftemaal tillige og gav dem én Absolution. Dernæst tyktes dem bedre at være, at hver skulde besønderlig tale med Præsten. Det havde den Aarsag, at man skulde forfare, om de kunde deres Katekismus etc. Men nu ville de endeligen, at man skal skrifte sønderligen de Hovedsynder, som mest nager: paa det (som Lektor Frants sagde i Præstemode her i Lund nu Midsommer) at Præsten kan vide, med hvad Inderlighed, gudelig og beredt Værdighed

hver gaar til Sakramentet, at han ikke annammer det uværdeligen til Fordømmelse, som St. Povel siger¹⁾«.

Disputatsen, der var indledet ved den Forestilling, af hvilken et Udtog her er meddelt, varede i hele 8 Dage, men skjønt flere af Kannikerne og Klostermændene gjorde ihærdig Modstand, endte Forhandlingerne dog med, at de tilsidst underskrev de af Professorerne opstillede Sætninger²⁾. Frants Vormordsen havde, saa vidt man kan se, ikke været tilstede ved Disputatsen; men det var ikke, fordi han ikke kunde eller vilde selv diskutere Stridspunkterne med Kannikerne. Den 27. Febr. 1545 skrev han nemlig til dem, om de vilde give tilkjende, paa hvad Dag de vilde komme tilsammen med ham at conferere angaaende Religionsvæsenet og i Sønderlighed om Herrens Nadvere³⁾. Det er os imidlertid ikke bekjendt, om Kannikerne ere gaaede ind paa Opfordringen, eller hvad Udfald Forhandlingen har haft. De fleste af dem blev vistnok fremdeles ved det gamle, om end Oppositionen ikke traadte aabenlyst frem. Noget saadant maa man i alt Fald slutte af det mærkelige Brev, som Peder Laurensen i Lund fra sit Dødsleje i April 1552 tilskrev dem, og hvori han paa en værdig og indtrængende Maade foreholdt dem adskilligt, der næppe har været ganske behageligt for dem at høre, deriblandt at de efter gammel Skik fra Pavedømmets Tid foretrak at leve med Konkubiner istedenfor at indtræde i hæderligt Ægteskab, og at de ikke vilde gaa til Alters med Menigheden, men enten ganske afholdt sig derfra, eller holdt hemmelig Messe indbyrdes⁴⁾.

¹⁾ Danske Mag. V, 260 ff. Jvfr. Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 309. 314, hvor 2 Artikler fra nævnte «Præstemode» vedrørende Skriftemaalet anføres

²⁾ Rørdam, Kbhvns. Univ. Hist. I, 167 f.

³⁾ Register over Lunde Kapitels Breve (i Stockholm); Afskrift i det st. Kgl. Bibl. i Kbhvn. Brevet er dat. Lund 3 Cal. Martias 1545. Jvfr. Khist. Saml. II, 281.

⁴⁾ P. Laurensen, Malmøbogen, udg. af Rørdam, Indledn. S. LXX ff.

En egen Stilling indenfor Lunds Stift indtog Bornholm. Den var af Frederik I. 1525 bleven overladt til Lybek »paa nogle Aar« — faktisk et halvt Aarhundrede — og i dette Tidsrum varetog den af Hansestaden ansatte Foged eller Hovedsmand paa Hammershus væsentlig Styrelsen af Øen i verdslig Henseende. Den gejstlige Jurisdiction var fremdeles forbeholdt Ærkebispem og Domkapitlet i Lund. Efter Reformationen ansatte Kongen en »Jurisdichtsfoged« (Peder Gagge) til Varetagelse af det nævnte Hverv, medens Superintendenten i Lund førte det kirkelige Tilsyn ved Visitater osv. ligesom i de andre Dele af Stiftet. Dette blandede Forhold kunne let give Anledning til Sammenstød, som det da ogsaa tidt nok gjorde. Imidlertid synes Frants Vormordsen saa vidt mulig at have stræbt paa fredelig Vis at udjævne forefaldne Stridigheder¹⁾. Vi erfare, at han jævnlig visiterede paa Øen, ved hvilken Lejlighed han ogsaa fældede Dom i Ægteskabssager²⁾. Størst Betydning fik hans Besøg 1550, da han bevirkede, at en Skole, som Bornholm hidtil havde savnet, oprettedes i Rønne. Af det derom oprettede Dokument kan hidsættes følgende forkortede Udtog:

Herman Boitin, Hovedsmand paa Bornholm, Arvid Pedersen, Provst³⁾, Hans Rammer⁴⁾, Landsdommer, samt flere »Frimænd« og Sandemænd gjøre vitterligt, at 1550,

¹⁾ Hübertz, Aktstykker til Bornholms Hist. S. 112. Her (i et Aktstykke fra Lybek af 1543) omtales »Herr Frantz, Stathalter des Bischofs«, hvoraf ses, at F. Vormordsen i Lybek er betragtet som en Slags Vicebiskop, ligesom Superintendenten i Bergen ved samme Tid kalder sig »Stictens Formynder udi Bergen« (Langebeks Diplom. 18. Juni 1544).

²⁾ Hübertz, anf. Skr., S. 137.

³⁾ Den bekjendte Salmedigter (s. foran S. 47 f.), der vistnok ogsaa er Forfatter af nærværende, ret mærkelige Dokument, der i sin Helhed findes trykt i L. Engelstofts Univ.- og Skole-Ann. 1811, II, 50—4.

⁴⁾ Kaldes andensteds Hans Reymer (Hübertz, Aktst. t. Bornholms Hist. S. 174), som vel er det rigtige.

Fredagen næst for Pinsedag, vare de forsamlede med menige Landsens Indbyggere paa Bornholms Landsting, hvor udi Gud værdige Fader og Herre Franciscus Wormordi, Superintendent i Skaane, gav tilkjende, hvorledes baade Kongl. Maj. og Hs. Værdighed havde erfaret, at paa dette Land var et drabeligt og saare skadeligt Bræk paa Sognepræster, Degne og andre Kirkepersoner, og det af den Aarsag, at der ikke holdtes Skole her paa Landet. I afd. Biskop Byrges Tid († 1519) havde der vel været ført Forhandling om Oprettelse af en Skole i Rønne, Beboerne havde lovet Bidrag til samme, og et Brev var udstedt derom; men senere var Skolen bleven opløst, noget hvorover »Hans Værdighed« (Superintendenten) paa Kongens og egne Vegne udtalte sin Beklagelse »med en flittig Formanelse, at hver from Mand vilde nødtørftelig og kristelig betænke, hvor stor Magt der ligger paa denne Sag til menige Almues Velfærd baade til Liv og Sjæl«. Efter indbyrdes Forhandling mellem »de ypperste Frimænd og ældste Bønder med alle Sandemændene og nogle Kjøbstedmænd paa menige Landsens Vegne« havde man vedtaget at yde den samme Afgift, som var udlovet i Biskop Byrges Tid, »paa det at dette Land med en god, from og lærd Skolemester maatte blive forsørget, den og en Tid lang hos Børnene at blive og dem udi Guds frygt og gode Kunster flittelig lære vilde.« Til Gjengjæld lovede Superintendenten med det første at oversende »en god, from og lærd Skolemester«, som Hovedsmanden paa Hammershus skulde tage i Ed, at han trolig vilde forestaa Skolen i mindst tre Aar.

Den ovennævnte Hovedsmand, Herman Boitin, der synes at have været en studeret Mand, da han jævnlig betegnes som »Mester«, har kjendelig haft kirkelig Interesse og har ønsket at støtte Superintendenten i hans Bestræbelser. I et Brev til Henning Gagge, der var forlenet med St. Jørgens Gaard paa Bornholm, ytrer han han nemlig nogen Tid efter Frants Vormordsens Død: »Eftersom I har Befaling over dette Lands gejstlige, saa paaligger det Eder ogsaa at sørge

for, at de af Hr. Superintendenten udstedte Synodalpaamindelser blive efterlevede. Nu kan jeg godtgjøre, at de Synodalier, salig Lektor Frants sidst udstedte, ikke til Hælvten blive overholdte i saadanne Artikler, der ikke uden Forringelse af Guds Ære maa sættes til Side. I veed jo ogsaa godt, hvilket Levned nogle Præster her føre, og det gjør I vel i ogsaa at betænke. Et skarpt Brev kan vel nok her være paa sin Plads, og omendskjønt jeg her paa Landet ganske vist væsentlig kun har Befaling over de verdslige Sager, saa bør det mig dog ogsaa at virke med som en Kirkens Vogter («custos Ecclesiæ»), hvorfor jeg i det mindste, naar jeg erfarer saadanne og lignende Misligheder, ikke kan lade dem uanmeldte, og da I er min gode Ven, vilde jeg ogsaa nødig, at Eders Samvittighed maaske skulde besværes dermed. Derfor vil I nok holde mig disse Erindringer til gode¹⁾.

Efter alt at dømme har Frants Vormordsen været en meget flittig Visitor²⁾; i Kjøbstederne undersøgte han nøje Skolernes og Hospitalernes Tilstand, og overalt søgte han at fremme Kristendomskundskaben, da han med Græmelse maatte erfare, at der paa Steder var gamle Folk, som ikke kunde deres Fadervor, end sige de 10 Bud. Han lagde derfor Præsterne og Degnene paa Sinde, idelig, og i det mindste om Søndagen, at indprente Menighederne Katekismus; thi sagde han, kan man lære en Stær at eftersige visse Ord, som den ofte hører, saa maa man vel ogsaa ved idelig Fremsigelse kunne faa Almuen saa vidt, at den kan gjentage Katekismens Ord. Naar Ordene først sad fast i Hukommelsen, kunde den Forklaring, han selv havde givet i sin tidligere omtalte danske Katekismus, med Frugt følge efter, og paa den Maade haabede han at faa »det

¹⁾ Brevet, der er dat. Hammershus 14. Jnni 1552, er paa Plattydsk og indeholder mange andre Poster, som Herman Boitin ønskede, at Henning Gagge skulde foredrage for Kongen,

²⁾ Jvfr. Ny khist. Saml. II, 207. 229. Af sidst nævnte Sted ses, at F. Vormordsen 1549 tilbragte 4 Dage paa Visitats i Malmø.

tætte Mørke og den gruelige Blindhed«, der var en sørgelig Arv fra Pavedømmets Tider, fordreven¹⁾).

En anden magtpaaliggende Opgave for den evangeliske Tilsynsmands reformatoriske Iver var det, ved Visitatserne at faa Kirkerne rensede for Gjenstande, hvortil Almuen knyttede overtroiske Forestillinger. Han kunde vel endog gaa til en Yderlighed som den, der af en samtidig berettes i følgende Ord: »1548, Torsdag efter vor Frue Dag visitationis, da prædikede Lektor Frants i Nørre-Vrams Kirke, og gik til Højalteret, som Hr. Niels Skiøtte stod og sang Sanctus, og skar af Messebogen, hvad ham ikke takkedes²⁾«.

Vi sildig fødte, der ofte ere fristede til væsentlig at betragte den gamle Tid fra et æstetisk Synspunkt, forstaa næppe den brændende Harme over Fortidens Synder, der fyldte hine Mænd, som gennem en haard Strid, indad- og udadtil, havde kæmpet sig frem til en urokkelig Overbevisning om, at et nyt Lys for Christi Kirke var oprundet i Besøgelsens Tid. Det var ikke en ny Kirke, de vilde bygge paa bar Bund, men det var, hvad F. Vormordsen selv kalder »den katholske og apostolske Kirke«, der rensed for de mørke Tiders Spindelvæv og Smuds skulde straaale frem i sin gamle Glans. Læser man hans Synodalia eller Canones Lundensis Synodi, faar man en stærk Følelse af, at den Mand talte ud af Troen, men ogsaa, at han var en Kampens Mand. — Inden vi gaa over til nærmere at omtale disse Aktstykker, der give os den bedste Forestilling om Frants Vormordsens kirkelige Nidkjærhed, skal det berøres, at han vistnok har deltaget i de Bispemøder eller Nationalsynoder, der holdtes i Nyborg 1539, i Kjøbenhavn 1540, i Ribe 1542 og i Antvorskov 1546, skjønt Deltagernes Navne ikke udtrykkelig nævnes uden ved det sidste Møde, og at han altsaa har haft Del i de vigtige kirkelige Afgjørelser, som her bleve truffene, uden at vi dog

¹⁾ Rørdam, Hist. Kildeskrifter, 2. R. II, 299 f.

²⁾ Suhms Nye Saml. IV, 3—4 H., S. 99.

kunne paavise, hvilket Lod i Vægtskaalen han eller nogen enkelt af Deltagerne har lagt, om det end maa antages, at Dr. Peder Palladius har været den, der anslog Tonen og ydede Grundlaget for Forhandlingerne¹⁾.

Fra Frants Vormordsens Superintendenttid er der bevaret Synodalia Lundensia fra Aarene 1544, 1546, 1548 og 1551²⁾. Da det er tilfældigt, at disse Aargange ere i Behold, er der intet til Hinder for, at han kan have udstedt flere, som nu ere tabte. Hvad der er os levnet, er dog tilstrækkeligt til, at vi kunne danne os en Forestilling om, hvad der især har ligget ham paa Hjerte at indprænte Provsterne og Præsterne i hans Stift. Særlig fremhæves Synodalierne fra 1548, der, nærmest i Form af et Hyrdebrev, indeholde Grundlinierne af en evangelisk Pastoraltheologi. En kort Udsigt over Indholdet af de sidstnævnte Synodalier skal her gives, idet den omhyggelige Begrundelse især ved Henviisning til den hellige Skrift, men ogsaa undertiden ved Paaberaabelse af den kanoniske Ret og Kirkefædrene, forbigaas.

Præsterne formanens indtrængende, under Henviisning til de bibelske Forjættelser, til at være tro Husholdere over Guds Hemmeligheder, idet de med Overbevisningens Varme og uden at trættes forkynde Omvendelse og Tro paa Syn-

¹⁾ Om disse Møder s. Ny khist. Saml. III, 465. Danske Kirkelove I. 151 ff. 195 ff. 247 ff. Naar Fr. Vormordsen i Scr. Rer. Dan. VII, 203 udtrykkelig nævnes som tilstedeværende i Ribe 1542, ved H. Tavsens Bispevielse, er det vistnok kun en Slutning fra de Ord, hvormed Ribe-Artiklerne indledes, hvor der siges, at Kongen havde sammenkaldt alle Rigets Superintendenter til Ribe. Men der siges dog ikke udtrykkelig, at de alle havde givet Møde, skjønt det vel er sandsynligt, at dette har været Tilfældet.

²⁾ For Aarene 1544 og 1551 haves dog kun de, forøvrigt vistnok ret fyldige, Uddrag i Biskop Mogens Madsens Sammenarbejdelse af de 4 første lundensiske Superintendents Synodalier (trykt hos Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 285—354). Synodalierne for 1546 findes trykte i Danske Kirkelove 1536—1683, II, 13—15. De for 1548 ville blive meddelte som Tillæg til denne Afhandling.

dernes Forladelse ved Jesus Christus, for at føre deres Tilhørere til alvorlig Syndserkjendelse og Anger. Paa Skriftemaalet lægges megen Vægt, men med Afvisning af Papisternes Krav om Opregning af de enkelte Synder, der vilde være en Pinebænk for Samvittighederne. Præsterne skulle paa det alvorligste advare Menighederne mod de gjængse Synder, Drukkenskab, Løsagtighed og Havesyge, som mange ikke agtede for noget. Særlig og meget udførlig advares mod »Aager« eller at tage Rente af udlaante Penge¹⁾. Sakramenternes rette Brug i nøje Overensstemmelse med Herrens Indstiftelse indskjærpes; thi det er ved Guds Riges Forkyndelse og ved Sakramenterne, og ikke ved kjødelige Vaaben, at Christi Kirke forsvares og opretholdes. Under stærke Udfald mod de aandforladte Kirkefyrster, som grundede deres Myndighed paa deres verdslige Magt og Rigdom, indskjærpes det, at Evangeliets Forkyndere skulle følge Apostlenes Fodspor, der uden jordisk Rigdom dog gjorde mange rige paa det, der er mere værd end Guld og Sølv. Præsterne maa ikke ved egenmægtige Ændringer i Kirkeskikkene give de svage Anstød, men bevare Aandens Enhed i Fredens Baand og nøje holde sig til Ordinansens Forskrifter. Holde de endnu fast ved gamle, papistiske Skikke, skulle de af Provsterne angives for Superintendenten. Religiøse Privatforsamlinger maa ikke finde Sted; men Menigheden skal søge sin Opbyggelse i Kirken, hvor de hellige Handlinger skulle udføres. Børn skulle døbes snarest mulig efter Fødselen, og der skal drages Omsorg for de fattige i Henhold til den kongl. Forordning herom, dat. Koldinghus, Onsdagen næst efter Søndagen Vocem jucunditatis 1548.

Af de andre Synodaler, der haves fra Fr. Vormordsens Haand, kunne følgende Sætninger mærkes:

¹⁾ I Synod. 1551 (H. K. 2. R. II, 338) advarer Fr. Vormordsen ogsaa stærkt mod »Aager«. Saadanne Advarsler der søgte deres Støtte især i gl. Test. og i den canoniske Ret, gjenfindes hos flere af Reformatorerne, særlig Ped. Palladius.

1544: Det paalægges Præsterne strængelig at føre et ustraffeligt Levned. Holde de Kapellaner, maa de ingenlunde lade disse besørge al Tjenesten, medens de selv hengive sig til et ørkesløst Levned. De skulle anskaffe de i Ordinansen foreskrevne Bøger. Menighederne skulle tilskyndes til gode Gjæringer, der ere Troens Frugter, skjønt vore Gjæringer ikke kunne gjøre os retfærdige for Gud. Ved Begravelser maa der ingenlunde holdes Altergang til bedste for de døde, og den hell. Nadvere maa ikke nydes for en blot Skiks Skyld, saasom ved Brudevielser. Præsterne skulle opfordre Almuen til at sende Børn til Skole (latinsk), at der ikke skal blive Mangel paa Præster og Mænd, skikkede til at overtage Øvrighedsposter. Provsterne skulle forrette deres Embede med Iver og ikke tilegne sig Bøderne for Overtrædelse af forskjellige Love, da disse tilkomme de fattige.

1546: Præsterne skulle vogte sig for alle Ceremonier, der kunne vække Splid og Anstød i Menighederne. Ved Sygeberettelser skulle de bære Præstekjole eller dog en sømmelig Dragt. Angaaende Opløftelsen (»elevatio«) ved Nadveren skulle de med Flid lære Folket, at den ikke er foreskreven af Christus; de fleste have hidtil betragtet Sakramentets Opløftelse som Hovedsagen ved Nadveren. Præsterne skulle vogte sig for, at de ikke ved usømmelig Spøg, Drik og anden Letfærdighed blive til Spot for Menigheden. De maa ingenlunde være tilstede ved hemmelige Trolovelser; Ægteskaberne skulle ske efter forudgaaende Lysning i Kirken. Det er en grov Vildfarelse, at Parternes Samtykke (»Consensus«) alene bevirker Ægteskab¹⁾. Dog udfordres begge Parties Indvilligelse, at vi ikke

¹⁾ Ved denne Ytring mindes vi om et Kongebrev af 21. Aug. 1551 til Beboerne af Oslo og Hammer Stifter i Norge, hvori det hedder, »at mange af Eder fordrister sig til at tage Hustruer, og ikke efter den menige christelige Skik lade Eder udi Præstens Overværelse troloves og vies med dennem for Kirkedøren, og dog

skulle synes at billige tvungne Ægteskaber og stadfæste Tyranni (Tvang fra Forældrenes Side). Præster, der ikke ville rette sig efter de kirkelige Love, skulle suspenderes fra deres Embeder af Provsten og sendes til Superintendenten, »at vi dog endelig engang kunne faa al Overtroens Forargelse tilligemed al Afgudsdyrkelse fjernet.«

En af de fra Fortiden arvede Skikke, som det var vanskeligst at faa Bugt med eller at faa bragt i et bedre Spor, var de saakaldte Gangdage (»dies rogationum«), Mandag—Onsdag før Christi Himmelfartsdag, da Processioner med Præsten i Spidsen for Menigheden havde plejet at gaa om i Huse og Hjem, paa Agre og Enge og under forskellige religiøse Ceremonier at nedbede Himlens Velsignelse over Hjemmenes Forraad (»benedictio ciborum«) og over Agrenes Afgrøde (»lustrationes agrorum«). Det var en religiøs Folkeskik, som Almuen tillagde stor Betydning for Aarets Frugtbarhed. At det laa Frants Vormordsen meget paa Hjerte at faa denne Skik afskaffet, da den ikke blot vedligeholdte Overtroen paa de ydre Ceremoniers Værd, men ogsaa førte til forskellige Uordener, ses deraf, at han atter og atter i Synodalierne 1544, 46 og 48 formaner Præsterne til at modarbejde Skikken, der efter hans Anskuelse mindede om den hedenske Baalskultus paa Højene, eller i alt Fald at faa den forandret til en Gudstjeneste i Kirken, en Vaarprædiken som den, der i alt Fald paa enkelte Steder har holdt sig næsten indtil vore Dage. Om det er lykkedes den nidkjære Biskop at sætte sit Ønske igjennem, vide vi vel ikke; men naar han kunde faa Præsterne til at nægte deres Tjeneste (hvad mangen Gang kunde falde svært nok, da en Oftring til dem var forbunden dermed), saa gik det dog tilbage med Skikken, om man ogsaa endnu en Tid, hist og her, lod gamle Kvinder

alligevel holde dem for Eders Ægtehustruer. (Norske Rigsregistrarer I, 124). Det har aabenbart gaaet paa samme Maade i Skaane.

føre an og udføre de Ceremonier, som man tillagde den rensende og befrugtende Kraft.

1551: Nøjagtig Overholdelse af Kirkeordinansens Bestemmelser indpræntes paany. Uværdige Personer maa ikke ved slette Midler trænge sig ind i Præsteembeder. Præster maa kun tage Hustruer, der have et godt Rygte. Løstgæstige Kvinder maa ikke indledes i Kirken efter Barnefødsel (osv.).

Disse Synodallier udstedtes paa de aarlige Landemoder i Lund, hvorefter Provsterne sørgede for, at de bleve bekendte for alle deres Herreds-Præster.

En særlig skaansk Skik, som vi ikke have fundet Spor af i de andre danske Stifter, var det, at Superintendenten undertiden lod en Mand, som han fandt skikket dertil, eller som mulig selv meldte sig, holde Tale ved Landemodet til de forsamlede Provster. Saaledes vides det, at den som Biskop i Skaane siden bekendte Mogens Madsen som ung Mand ved Landemodet i Lund 1550 efter Fr. Vormordsens Opfordring holdt en Tale om at sky Drukkenskab (»de ebrietate fugienda«¹). Under senere skaanske Bisper finde vi Skikken opretholdt gennem en lang Aarrække.

Skjønt det i Kirkeordinansen siges, at Ægteskabssager ikke skulde paakjendes af Superintendenterne, men »forvises til Os selv (Kongen) eller vor Lensmand«²), saa viste det sig dog snart, at man ved Paakjendelsen af disse Sager ikke kunde undvære Hjælp fra saadanne, der vare hjemme i Kirkerettens Bestemmelser. Her kunde Domkapitlerne gjøre Gavn ved at danne en Ægteskabsret. Hvor ingen Kapitler fandtes (f. Ex. i Odense), maatte man indrette særlige Ægteskabsdomstole, i hvilken der sad baade Lægfolk og Gejstlige³). — Hvad Lunds Stift angaar, da viser en bevaret Ægteskabsdom fra 1550, at Frants Vormordsen

¹) Rørdam, Hist. Kildeskrifter 2. R. II, 87.

²) Rørdam, Danske Kirkelove I, 108.

³) For Fyns Stifts vedkommende kan henvises til Rørdam: M. Jørgen Jensen Sadolin (Saml. t. Fyens Hist. og Topogr. IV), S. 144—6. Se for øvrigt Danske Kirkelove I—III under Ægteskabssager.

førte Forsædet i Retten, der for øvrigt bestod af Kapitlets residerende Medlemmer; men det antydes tillige, at ved en tidligere Lejlighed havde en Mægling eller et Forlig i samme Sag fundet Sted for Stiftslensmanden og Superintendenten. I begge Tilfælde havde sidstnævnte altsaa siddet i Dommers Sæde, og da Ægteskabssager allerede den Gang forefaldt hyppigere end ønskeligt⁴⁾, saa kan det ikke betvivles, at Superintendenten har haft mere at gjøre med den Slags som oftest vidtløftige og indviklede Trætter, end der er faldet i hans Smag.

Da den ovenfor nævnte Sag i flere Henseender indeholder karakteristiske Træk, skal den meddeles her efter en Afskrift, som Langebek i sin Tid har taget efter Originalen i Stockholm.

Wij effterscreffne Fransciscus Wormordj, Superintendens y Schone, Claus Wrne, Proust, Holger Schaldre, Erchedegen, Petrus Seber, Cantor, och menige Capitell y Lund, som den dage sade y dommer stadt att høre Echteskabs Sager, kiendes oc gøre witterligt med dette wort opne breff, att aar efter Guds byrd MDL. Fredagen fore Sancte Margarete dag, war skickett for oss her y Lunde Capitell erlig quinde Elna Holgers y Raby oc gaff til kiende oc klagede, hworledes at siden første synde hun tog sin eygen leyge dreng, Holger N. y samme Raby, til syn Hussbonde och fick hannum boo oc biering y henderne: Tha haffuer hand setze handlet oc tracterett hende vtilbørligenn med hug oc slaug y mange mode oc kiørdt hinde vd om natte tiid, so att hun motte siide vnder gerett, oc sønniet²⁾ hinde maden oc tagett høinderne vnder loren fra hinde oc slaget hinde vndcr ørenen med thennum oc driffuit hinde omkring stuffen oc vnder borett, so att hun motte tygge sytt liiff aff hannum, oc att han haffde loffuitt hinde vndt oc truidtt med en hwass oc skarp Øxe, som han haffuer lagtt y sengen hoss thennom om natten, oc att han

⁴⁾ Se foran, S. 452. Danske Mag. 4. R. VI, 336 ff. Malmøbogen. Indl. S. LXXII.

²⁾ D. e. negtet.

haffuer antworett hinde landsknechte oc sagt for thenom, at hun wor en trolkone¹⁾, oc the fulde hende y gorden aff thet ene huss oc y thet andett med hon, spott oc stor forsmedhelsse, hwilckett hun y dag med breff oc segell her for oss oc tilforen bewist haffuer, oc for^{ne} Holger, hinds hussbonde, ey nechte kunde: Doch haffue the om samme klagemall werit tilforen ocsaa forligt oc fordragen hoss theris hussbonde, M. Peder Jvarsson²⁾ wtj erlig oc welbyrdig mand Sty Porss oc myn, Franscisci Superintendentis, nerwerelsse, soo att hand haffuer satt loffuen oc vissen for sig med Danne-mend wnder hans faldsmall oc stor forpflichtilsse, att han skulle ey slaa oc hamle hinde vtilbørligen eller bruge nogen griimhedt oc hordhedth emod hende, men fare skelleliigen oc mildeligenn med hende, som en Dannemand bør att gøre med syn hustru wty kierlighedt oc god omgengelsse etc. oc hun siiger, att hand thette icke giordt eller hollett haffuer. Ther fore war nu hinds anklage paa nytt igen for oss y dag, at for^{ne} Holger, hinds hussbonde, haffuer nu siiden thenne for^{ne} theris forligelsse oc hans eygen forpflichtelse oc loffuen oc vissen faaret inthet beder med hinde end till foren, men dragett oc slagett hinde vtilbørligen nøgen y sengen med ett wede tre for ett stycke liuss, hun tende, hwilke slaug hederlig mand Her Laurens Krog, theris sogneprest y Hørby og prouest, oc Hogen Laurensen y Roby oc Trøels Hogenson y Ariid swore paa siell oc sandingen her y dag for oss, att the sahe y hinds hoffuitt om morgenen strax effter, att hun thett beklagede for thennom med gredende taare, oc sagde hun ythermere oc klagede, att hand siiden oc saa haffuer lagtt hinde

1) Dette var det værste, der kunde siges om nogen, og en løs Beskyldning kunde paa den Tid faa de sørgeligste Følger for ganske uskyldige Personer. Der er netop fra denne Tid Exempler fra Skaane paa, at Præster paa løse Udsagn af nogle Kvinder bleve underkastede de rædselsfuldeste Pinsler for at aftvinge dem Bekjendelse om en Trolddomsbrøde, som der ikke var mindste Sand-synlighed for, at de havde begaaet. (Danske Mag. 3. R. I, 55 f).

2) Det er den, ogsaa som historisk Samler, bekjendte Kannik i Lund, paa hvis Præbendegods de nævnte Personer altsaa have boet. (s. Dsk. biogr. Lex. X, 333).

verlig sag till, soledes att hun skulle haffue soldtt nogett hans korn, hannem vwitterligt, som hand ey kand bewise: oc at hand thaler paa hinds ere oc beklicker hinds gode ræchte med atskillige ord oc thale y mange mode, som seg icke burde, oc hand skulle were hinds forswar wty. Oc wor hun herfore oc for sodane grumhedt oc hord omgengelse begrendis at bliffue hannum quitt oc were for sig selff. Oc wy tha attspurde for^{ne} Holger, om hand kunde thette anderledes affwerge, ellers om hand haffde noger witne her emod, oc hand sagde ney oc icke kunde thette neckte eller emod siige y nogen mode: Thaa effter tilltall oc genswar oc sagens leylighedt bleff ther so paa sagtt, att effter dy so att for^{ne} Holger haffuer so ilde handlet oc tracteredt syn hustru Elne vtilbørligen, oc endnu ythermere siiden hans eygen wilkor och forplichtelse giordtt wor wty erlige gode mendts offuerwerelse, oc hand ey will iette eller loffue nogen forbedring eller beder omgengillse med hende: Thaa maa hwer there tage syn anpart aff begges theris boo oc dagliig omgengelsse oc senge laug, och hand skall ingen husbondes wold eller mechtighedt haffue eller bruge offuer hinde, till so lenge att the sig wille rette oc bedre, oc beggis theris slecht oc wenner kunde thenom igen forliige oc tilsammensføge wthi større kierlighed oc beder oc christelligere omgengelsse, som rette oc sande Echte folck bør atth liffue. Oc skulle the bode leffue kyskelighen y medell tiid for vthan mands oc quindes beblandelsse paa bode siider, ellers straffes ther fore, som tiilbørligt er.

Att so y Sandhedtt er, som fore scriffuitt stoer, oc til ythermere witnitzbyrd trække wy, for^{ne} Fransciscus Superintendens oc menige Capittel, wore Secrett her nedenn fore thette wortt opne breff. Datum Lund aar oc dag vt supra¹⁾).

Frants Vormordsens utrættelige og besværlige Arbejde gjorde ham gammel før Tiden, og Sygdom hæmmede tilsidst hans stærke Virksomhedstrang²⁾. Dog fik han

¹⁾ To Segl vare trykte nedenunder. Paa Ryggen var skrevet: Om Holger udi Raaby. (Langeb. Dipl.).

²⁾ Ped. Laurentsen »Malmøbogen«, udg. af Rørdam, Indl. S. LXVI. Ny khist. Saml. I, 699.

Kraft til endnu at udføre et litterært Arbejde, der blev hans sidste, men ogsaa det, der længst bevarede hans Ihukommelse, nemlig »En skøn liden Bønnebog«, der udkom første Gang 1551 og siden optryktes mangfoldige Gange, ikke blot her hjemme, men ogsaa i Lybek, Magdeborg og Rostock¹⁾, undertiden under Titel »En herlig hjærtens liden Bønnebog«. I den meget udførlige Tilegnelse til Kong Christian III, dat. Lund Nytaars Dag 1551, bemærker Forfatteren, at »siden Gud gav mig nogen Helbred af min store Sygdom, har jeg af Guds Naades Hjælp taget mig for at lade udgaa i Ed. Kongl. Majestæts Navn denne liden Bønnebog«.

Da denne Tilegnelse, der er udeladt i de allerfleste af de senere Udgaver af Bønnerne, ikke er uden Mærkelighed især ved en deri anført mundtlig Udtalelse af Luther om Danmark, skal et Stykke af den her anføres:

Efter at have omtalt »de hellige Propheter, Konger, Fyrster og de retfærdige«, der i fordums Tid forlod sig paa Gud, fortsættes saaledes: »Iblandt hvis hellige Tal os ingen Tvivl [er] oppaa, at Gud haver jo naadeligen udvalgt og kaldet Ed. Kgl. Maj. i denne farlige Mørkheds og Vanvittigheds Tid til Rigens Regimente, besønderlig sit hellige Navn og Ord til Lov og Ære, det at fordre og fremme, som, Gud være lovet, i Eders Land, Fyrstendømme [og] Rigerne med boglige Kunster i alle Skoler og Lærdemænd vel paakjender, hvilket vi ogsaa i mange andre Maade daglig forfare af saa store Guds Gaver og adskillige Naade i dette Ed. Kgl. Maj.s christelige og fredsommelige Regimente, udi hvilket Gud ved sin Naade saa rundeligen under

¹⁾ Foruden de i Bibl. Dan. I, 317 anførte Udgaver er der en fra Kbhvn., »prentet hos Hans Vingaard 4. Sept. 1556« (meddelt af Hr. Rektor Erichsen i Stavanger, som ejer den). Det kunde bemærkes, at det eneste Exemplar, der eksisterer af 1ste Udg., fattes Titelblad. Men at 1551 maa være Trykkeaaaret, kan sluttes af Tilegnelsens Datering ligesom ogsaa af ældre Angivelser (Alb. Bartholin, J. Worm), saa det er urigtigt, at denne Udgave i Bibl. Dan. angives som trykt 1552.

os at nyde og bruge alle christelige Vilkaar, hver af os efter sit Kalds Lejlighed, og desligeste under os sit rene, hellige, klare Ord og Naadsens Evangelium at prædikes, med hans højværdige og hellige Sacramenters rette, salige Brug — — — saasom og Gud almægtigste det tilforn nogen Tid naadelig begyndt havde iblandt os her i Riget udi salige og højberømmede Konging Frederiks Tid, under hans kongelige Beskytning og Beskjærmelse«.

»Kjæreste naadige Herre, jeg kan og ikke heller forglemme, i denne Tid besønderligen, det mægtige og christelige Vidnesbyrd og Bekjendelse af den høj lærde Guds Mand, værdige Fader og Herre, lovlig Ihukommelse, D. Mart. Luther, som en Gang aabenbare i sin Prædiken begyndte at takke og love Gud, sigende: O, salige Danmark, som Guds og Jesu Christi rene Lærdom bekjender og annammer! O, salige dine Konger, som Christi Ord have begyndt at fremme og annamme! O, salige alle Rigeres Ædelinge og Undersaatte, som lade skinne i deres Hjerters Mørkhed Guds Evangelii Lys og Skin, og du tusendgange salige Christian Konge, som est den anden Josaphat, hvilken som saa hjertelig og alvorlig med alt dit Ridderskab og alle dine trofaste og gudfrygtige, dine Rigers Indbyggere, annammer og indtager med dig til Herberge Jesum Christum den korsfæstede, som idag i saa mange Lande, Riger og Stæder forsmaaes, forskydes og fordrives i sit hellige Ord og udi Ordsens Annammere og Tjenere; og alligevel haver han Bolig hos dig og dine Indbyggere, og du skalt (sagde han) derimod annammes igjen, og dine christne Undersaatte med alle gudfrygtelige i den ganske Verden, til de evige Saligheds Boliger evindeligen at blive, Amen.«

»O, hvilket godt Vidnesbyrd om Danmark! O, Gud unde os dette Ord og Rygte at beholde, imens Verden staar, ved Jesum Christum, Amen!«

»Min allerkjæreste Herre! Det gyldne Danmarks Riges Æble med sit Kors oppaa, som Konger i Danmark annamme i deres Kroning iblandt de andre Danmarks Riges

Tegn, det mærker og giver tilkjende, at alle Konger i Danmark med deres Ridderskab og Undersaatter skulle aldrig lade sig nogen Nød saa stor overgaa, at de jo ikke afslætte Korset af Æblet (det er) Jesu Christi den korsfæste[des] Lærdoms sande Bekjendelse af det gamle lovlige Kongerige, men skulle heller, og ere pligtige efter Jesu Christi egne Ord, at sætte Liv og Levned op og al Verdens Velfærd for Christi Lærdoms Bekjendelse Skyld.« — — (Fortsættes med Hentydning til Rigsinsigniernes christelige Betydning og med alvorlig Opfordring til Rigets Undersaatter om Bod og Bedring).

Ved Læsning af denne, trods sin Bredhed, mærkelige Tilegnelse faar man Indtryk af, at det er en gammel og tro Herrens Tjeners Testamente til Konge og Fædreland.

I Juni 1551 holdt Lektor Frants Vormorsen for sidste Gang Landemode i Lund og formanede endnu en Gang Provsterne til at varetage deres Kald med Iver. I Oktober tilstillede han dem den kongl. Befaling om Afholdelse af 3 Bededage¹). Men dermed var vel ogsaa i Hovedsagen hans Gjerning til Ende; thi den 19. November 1551 døde han i sit 60de Aar²). Han jordedes i Lunds Domkirke, hvor en smuk Gravskrift i latinske Vers endnu minder om ham. Den lyder saaledes:

Arida Francisci Wormordi hic membra teguntur,

Ast animus gaudet sedibus æthereis.

Protulit hunc olim nobis Hollandica tellus,

Quem Pallas cunctis artibus erudiit.

¹) Kancelliets Brevbøger 13. Oct. 1551

²) A. Vedel, Tidsregister i Ligprædiken over Frederik II: «1551. M. Frantz Vormorsøn, Biscop i Lund, døde paa den 19. Dag Novembris». I Henrik Smiths Aarbog angives 19. Decbr. som Dødsdagen (Rørdam, Hist. Kildeskr. I, 643); men det er urigtigt, som det med Sikkerhed fremgaar af et Kongebrev i Danske Kirkelove I, 319 f. Magnus Matthiæ (Episcop. Eccl. Lund. series, ed. Th. Bartholin, p. 240) siger, at han ved sin Død var «sexagenario minor», derefter er hans Fødselsaar ovf. S. 417 beregnet.

Dum prope vixisset Superattendens tria lustra,
 Heu celeri fato carpitur ille nimis,
 Dignus Nestoreos longum qui viveret annos,
 Ni invida mors nobis præripuisset eum.
 Jam velut hoc marmor perdurat semper in ævum,
 Firmior est saxo gloria laudis ei.

* * *

Gloria viventi comes inviolata sepulto,
 Atria coelicolum meta laboris erit.

MDLI.

Frants Vormordsen efterlod et godt Eftermæle som »en lærd og driftig Mand«¹⁾. Hans fjerde Eftermand paa Lunds Bispestol, M. Mogens Madsen, der personlig havde kjendt ham og var ordineret af ham, kalder ham en Mand af udmærket Lærdom og særdeles veltalende baade i det latinske og danske Sprog«, og siger om ham; »Da han helt og holdent tog Guds Ord og Christian III's Kirkeordinans til sin Rettesnor, var der intet, han mere fremfor alt lagde Vind paa end at fremme Guds Ære og Menneskenes Salighed, idet han altid uden Anstød skred fremad i sit Embedes Gjerning«²⁾.

Det er ikke bekjendt, om Frants Vormordsen har haft Børn; men det vides, at hans Hustru overlevede ham. Den 8. Maj 1555 fik nemlig „Lisabet, Lector Frantzes Efterleverske, Kgl. Maj.s aabne Brev, at skulle maa være fri for al kongelige og Byens Tynge udi Malmø, imeden og al den Stund hun sidder udi hendes Enkesæde og bruger ingen Handel eller Kjøbmandskab³⁾«. Senere maa hun være indtraadt i Ægteskab med sin Mands Efterfølger, M. Niels Palladius. Saaledes antager jeg i alt Fald, at en Antegnelse maa forstaas, der findes i et Regnskab fra

¹⁾ Brunius, Lunds Domkyrka, 2. Uppl., S. 255.

²⁾ Magn. Matthiæ, Episc. Eccl. Lund. Series, ed. Th. Bartholin, p. 239. Det er denne Karakteristik, som Hvitfeldt gengiver i sin Bispekrønike, S. 96 (Fol. Udg.).

³⁾ Registre over alle Lande Nr. 6, Fol. 493 b.

Malmø over Summer, Byen havde modtaget og skulde forrente, og hvori det hedder: »Af Niels Jeppesen, Raadmand, haver Byen annammet 100 Mark danske, som hører Mester Nielses Søn, Frants Nielsen, til, [efter]som [M. Niels] fik sal. Lector Frants's Hustru Elisabeth Pedersdatter, og samme hundrede Mark skal Byen forrente samme Frants Nielsen aarligen med 5 Mark, og skal samme Rente paagange nu til Paaske 1559, og naar bemeldte Frants kommer til Lagalder (o: er bleven voxen), skal han (o: Summen) være til Rede uden Forsømmelse og Rettergang«¹).

Heraf fremgaar altsaa, at Elisabeth Pedersdatter i sit 2det Ægteskab har haft en Søn, der, saaledes som Skik den Gang var, er opkaldt efter hendes første Ægtefælle.

Synodalia sive Canones Lundensis Synodi Anno Domini 1548, Sexto Calend. Julij.

Efter Jon Mortensens Afskrift i Ny kgl. Saml. 1200. 4to.

Da Domine Jesu, quod tua gratia freti et adjuti inceptamus efficere, ut etiam perficere possimus, ad laudem et gloriam nominis tui, atqve Ecclesiæ tuæ Sanctæ et Apostolicæ ædificationem. Amen.

Canon Primus.

Nunquam non meminisse, semperqve animo versare secum et decet et oportet Ecclesiæ Pastores, positos se (ut inquit Apostolus ad Ephesinæ Ecclesiæ Presbyteros, Act. c. 20) ad regendum Ecclesiam Dei, qvam ille sibi acquisivit suo illo precioso Sangvine, qvo in se credentes abluit, purgat et emundat ab omnibus ipsorum peccatis.

Canon Secundus.

Istuc ex animis libenter ut faciant, exstimulare, provocare, atqve allicere et inducere debet propositum illud præmium

¹) Afskrift i Langebeks Diplomatarium.

strenue in hoc studio currentibus, atque in agone isto legitime certantibus. Non enim, inquit Apostolus, condignæ sunt passionibus hujus temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis. Quod proinde prono animo volentes ut faciant Pastores Ecclesiæ, ideo prædicat repositam atque paratam ipsis D. Petrus illam immarcessibilem coronam, quam tum recipient, quando apparuerit in gloria et sede Majestatis suæ Princeps ille Pastorum. Quare etiam Daniel 12 Doctoribus et iis, qui ad justitiam erudiunt, promittit Dominus præ alijs in regno suo summam gloriam et claritatem. Qui, inquit, docti fuerint, fulgebunt quasi Splendor firmamenti, et qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in æternitates perpetuas. Nam etsi neque oculus vidit, neque auris audivit, sed neque nec in cor hominis adscendit, quæ præparavit Deus diligentibus se, atque ideo exclamat Propheta in Psalmis: quam magna multitudo dulcedinis tuæ Domine, quam abscondidisti timentibus te; tamen Paulus I Cor. 15. palam docet, quod in resurrectione justorum differret Stella a Stella in gloria.

Canon Tertius.

Ne autem Ecclesiarum Pastores non adsequantur illud propositum strenue atque legitime certantibus præmium, et ideo ut cessatores negligant, quæ ad obeundum hoc munus et officium Pastorale pertinent, atque ita non exhibeant se fideles dispensatores mysteriorum Dei in domo ejus, quæ est Ecclesia, memores esse debent, quam horrendum judicium Dei ejusmodi cessatores atque infideles ministros maneat. In cujus judicium ô quàm horrendum est incidere, Heb. 10. Neque enim isti solo privantur proposito illo præmio, sed constituunt ipsi se reos sanguinis ovium gregis Dominici, ut palam docent tum Propheta Ezechiel, tum Apostolus Paulus. Ille suæ Prophetiæ disertis verbis, cap. 3. Hic vero Actorum 20 cap. Et ideo de se inquit, I Cor. 9: Væ mihi, si non evangelizem, necessitas enim incumbit mihi.

Canon Quartus.

Constat vero hæc Evangelizatio fidei dispensatione mysteriorum Dei, ut docet Apostolus I Cor. 4. Est autem dispensatio mysteriorum Dei fidelis sedula, et fidelis inquam sincera

et indefessa annuntiatio et prædicatio, vel, ut inquit Apostolus, poenitentiae et fidei in Dominum Jesum, Act. 2 cap. Vel, ut Dominus Jesus inquit Lucæ ultimo, prædicatio poenitentiae et remissionis peccatorum in nomine Domini et Dei Servatoris nostri Jesu Christi, cum his munijs eorumque administratione, quæ huic prædicationi, verbo et præcepto Dei annexa sunt, nimirum Sacramentorum ejus.

Canon Quintus.

Poenitentiam vero tum fideliter prædicabimus, quando legem Domini ipsam, primum omnium, Sacrosancti Catechismi partem, Decalogum inquam, instantè urgere non cessamus, quo istam securam peccandi licentiam vulgi animis, quantum in nobis, eximere, atque ad timendum Deum eos inducere studemus atque enitumur, dicente Propheta ad Dominum: Tu mandasti mandata tua custodiri nimis, maledicti qui reclinant a mandatis tuis. Sed et ipsemet Dominus: Ego, inquit, sum Dominus Deus tuus fortis, zelotes, visitans iniquitatem Patrum in filios in tertiam et quartam generationem eorum, qui oderunt me. Exod. 20 et Devt. 5 cap. Atque huc pertinet summeque necessaria est lectio et instans prædicatio ejus capituli in Deuteronomio, in quo Moses enarrat omnes illas horrentes maledictiones, quas prævaricatori divinæ legis imminere adserit per Mosen Spiritus ille Sanctus.

Canon Sextus.

Hic sciant Ecclesiæ Pastores recte docere et prædicare poenitentiam ex sacris literis, atque discernere eam ab illa Papistica poenitentia, quæ certe ultronea, commentita atque ipsissima est hypocrisis et superstitio, sed sciant, Scripturæ sacræ et Evangelicam poenitentiam eam esse, de qua in Psalmo legimus, quod cor contritum et humiliatum Deus non despiciet, sed est illi acceptum gratumque sacrificium, oriens ex auditu Legis Dei in cordibus nostris, per quam, teste Apostolo, est agnitio peccati.

Canon Septimus.

Sine verò peccati agnitione, nulla est prorsus poenitentia. Quomodo enim quis ejus poeniteat, cujus se reum non agno-

scit? Statuimus ergo ex Scriptura tres esse poenitentiae partes, quarum prima est illa cordis contritio et humiliatio, de qua David in Psal. 51. Altera confessio, de qua etiam in Psal. 31. dicente Propheta: Delictum meum cognitum tibi feci, et injustitiam meam non abscondi. Dixi: Confitebor adversus me injustitiam meam Domino, et remisisti iniquitatem peccati mei. Et D. Joannes in sua canonica: Cum confitemur peccata nostra, fidelis est Deus et justus, ut remittat nobis peccata nostra et emundet nos ab omni iniquitate. Tertia vero pars est fides in Dominum Jesum, qua sine quavis poenitentia nihil minus est quam poenitentia, sed potius desperatio, et si finalis perseverat, peccatum illud in Spiritum Sanctum, quod neque hic, neque in aeternum remittitur, sed manet prorsus irremissibile. Sine fide enim Deo placere est impossibile, et quicquid non est ex fide, peccatum est, ad Rom 14.

Canon Octavus.

Plurimum quoque refert Sacerdotes Dei, Ecclesiae Christi Pastores, ut sciant esse adhuc utilem, salutarem atque necessariam peccatorum confessionem, nimirum ubi quis sibi conscius, quod in fratrem aut proximum suum deliquerit aut peccaverit, suam illi ipse confitetur culpam, orat veniam, atque reconciliationem studet inter se et eum, quem offendit, ex integro fieri. Quam ipsam Dominus Jesus docet et praecipit, Matth. 5. ubi inquit: Si offers munus tuum ad altare, et ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquod adversum te¹⁾. De qua etiam Luc. 17 cap. Si frater tuus in die septies peccaverit in te, et conversus fuerit ad te dicens: Poenitet me: Remitte ei. Et habet haec ipsa confessio suam etiam absolutionem atque remissionis peccatorum promissionem, Matth. 18. disertis satis verbis. Nam sic reconciliatis atque in mutuam pacem, concordiam, amicitiam et solidam caritatem redeuntibus atque convenientibus Divinam Dominus Jesus promittit remissionem, inquit: Amen dico vobis, quaecunque alli-

¹⁾ Eftersætningen: •relinque ibi munus tuum ante altare, et vade prius reconciliare fratri tuo, et tunc veniens offeres munus tuum. — synes oversprungen af Afskriveren.

gaveritis super terram, erunt ligata in coelis, et quaecunque solveritis, erunt soluta in coelo. Rursum inquit, dico vobis, quod duo ex vobis consenserint super terram de omni re, quaecunque petierint, fiet illis a patre meo, qui est in coelis; et Jacob. ult: Confitemini invicem alius alij delicta et orate pro vobis invicem, ut salvemini; multum enim valet precatio justi assidua.

Canon Nonus.

Illam avtem Papisticæ confessionis singulorum peccatorum enumerationem superstitiosam rejicimus et damnamus (uti vere est) pro adinventione et traditione doctrinaque mandata et præcepta ab hominibus, quorum doctrina et præceptis frustra se coli adserit Dominus, atque ejusmodi cultum sibi esse abominationi et navseæ palam testatur apud Prophetam. Et est profecto iugum gravius intolerabiliusque, quam ut vel cervicibus Christi fidelium imponi debeat, vel etiam ab ipsis ferri possit, nimirum execrabilis quædam conscientiarum carnificina, dicente Psalmista: Delicta quis intelligit! Et delicta juventutis meæ et ignorantias meas ne memineris Domine.

Canon Decimus.

Neque tamen privatam illam absolutionem tanquam inutilem aversamur avt damnamus, sed dicimus consolationis plenam, nimirum in qua singuli, quod aliàs in genere ad omnes scimus pertinere, hic ad ipsos nos etiam spectare, et sibi quisque proprium esse, avdimus et docemur: quum propterea præcedere debet humilis illa peccatorum confessio ex corde contrito, sed non singulorum superstitiosa enumeratio, in hoc ut in rebus dubijs consilium pij et sapientis pastoris, in anxijis verò consolationem, atque in ijs, quæ ignoramus, et scire nos admonitosque convenit, eruditionem accipiamus. Quare in hac maxime rudiores examinandi atque instituendi sunt in Sacrosancto Catechismo, atque qua conscientia, quo animo, qua fide Sacramento Corporis et Sangvinis Domini nostri Jesu Christi communicare et participare debeant, sunt docendi, ut neque vel illi ad judicium indigne illud edant et bibant, vel Pastores indignis illud administrent et porrigant, facientes sese reos

Corporis et Sangvinis Domini, quando id omnino vetitum esse cognovimus, ut vel sanctum demus canibus, vel margaritas projiciamus ante porcos.

Canon Undecimus.

Necessariam igitur poenitentiae prædicationem et præcepto atque mandato Domini Jesu, atque ejusdem et Prophetarum atque Apostolorum exemplo discere et scire debemus, atque contra omnem impietatem urgere, ut annunciemus domui Jacob sua scelera et iniquitates, constanter clamare et quasi tuba exaltare voces nostras, primum et ante omnia adversus omnem hypocrisin, superstitionem et idolatriam, et quemcunque præposterum atque commentitum cultum, qui Dei dicitur, quia venit Spiritus Sanctus arguere mundum de peccato: de peccato, inquit Christus, quia non crediderunt in me: qui non credit, inquit, in me, jam condemnatus est; sed et hominum doctrina, fermentum atque traditio arguenda. Deinde adversus omnem impietatem et scelera, qualia sunt quæ opera sive fructus carnis esse asserit Apostolus ad Gal. 5. quorum perpetratores exhæredandos regno Dei ibidem adserit.

Canon Duodecimus.

Porro inter peccata et scelera inprimis sunt nobis acriter, sed in doctrina et lenitate, illa vulgatissima arguenda, quæ, cum sint omnium maxima et gravissima, tamen ceu vel nulla essent vel levia, ita licenter in eis grassatur seseque involvit mundus, semper excusare instructus, edoctus et peritus excusationes in peccatis (!).

Canon Decimus Tertius.

Ejusmodi sunt, quæ suos cavere tam serio tam graviter præmonuit Dominus Jesus in Evangelio, modo non velint subito et de improvviso præhendi et obrui ab illo die Domini, qui tanquam laqueus superveniet in omnes, qui inhabitant orbem terrarum, ubi inquit: Cavete, ne corda vestra graventur crapula, ebrietate et curis hujus vitæ, quæ sunt turpe lucrum, pecuniæ cupiditas et avaritia illa, quæ est ipsissima idolatria et omnium malorum fons, radix et origo, quam quidem, teste

Apostolo, dum appetunt, aberrant a fide, atque implicant ipsi se doloribus multis, incidentes in tentationem et laqueum et cupiditates multas stultas et noxias, quæ demergunt homines in exitium et interitum I. Tim. 6.

Canon 14.

Inter cætera avaritiæ scelera est, havd scio vulgatius ne dicas, an sceleratius, certe utrumque et vulgatissimum et sceleratissimum, foenus sive usura, tam multis Sacræ Scripturæ locis prohibita. Nam Levit. 25. legis: Pecuniam tuam non dabis fratri tuo ad usuram, pecuniam, fruges, nec quamlibet aliam rem. Et 28. De nullo foenus accipies. Luc. cap. 6. Mutuum date, nihil inde sperantes, et erit merces vestra multa, et eritis filij altissimi, quia ipse est benignus erga ingratos et malos.

Canon 15.

Qvi ergo contra hæc præcepta et mandata Dei viventis publicam excercent usuram, debent publice, ut alij palam flagitiosi et scelerati peccatores, excommunicari a Pastoribus Ecclesiæ, quod ejusmodi, quamdiu usurarij sunt, non sunt neque possunt esse Ecclesiæ membra. Quando Ezechielis 16 et 22 habetur: Qvi usuram et superabundantiam non acceperit, non morietur, sed vita vivet. Et Psal. 14: Qvi non dedit pecuniam suam ad usuram, et munera super innocentem non accepit. Quare Canon. Ecclesiast. in decretis, causa 14. multis et disertis verbis usura omnibus prohibetur Christianis. Et Lege 3. cavetur, ne manifesti usurarij ad communionem admittantur altaris, nec Christianam, si in hoc peccato decesserint, accipiant sepulturam.

Canon 16.

Porro sciendum est, usuram esse simpliciter omne lucrum, quod propter officium sive beneficium mutationis supra sortem exigitur, deinde usuram constare atque committi non solum pecunia, sed quavis alia re, uti palam liquet ex supra citato Sacræ Scripturæ loco Deut. sc. 25: Non foenerabis fratri tuo ad usuram pecuniam, fruges nec quamlibet aliam rem. Atque in eam sententiam Canones Ecclesiastici etiam de-

finiunt usuram esse, ubi amplius requiritur, qvàm qvod datur, Canon. usura, cavssa 14, qvæstio 3. Et qvod usuram false qvidam putant tantum esse pecuniariam, ex Scripturis ibidem, Canone Putant, evincit irrefragabiliter Dñs Hieronymus. Putant, inquit, qvidam usuram tantum esse in pecunia, qvod providens Divina Scriptura omnis rei avfert superabundantiam, ut plus non recipias, qvàm dedisti.

Canon 17.

Obsecramus ergo et obtestamur per gloriosum illum adventum domini nostri Jesu Christi omnes Ecclesiæ Pastores, ut suæ vocationis et officij memores non cessent, quantum in ipsis est, contra usuram, sicuti contra alia impietatis peccata et scelera, adulteria inqvam et scortationem, crapulam et ebrietatem, lasciviam et mollitiem, omnesqve mundanas concupiscentias et secularia desideria, instanter prædicare, atqve impenitentes, publiceque ejusmodi impiam vitam agentes, palam excommunicare, maxime diebus, qvibus denunciandam talem excommunicationem præscribit regia ordinatio, et, ne qvis Pastoris culpa peccet et pereat, etiam docere et declarare, qvid sit usura, et qvod ea sit non in pecunia tantum, sed etiam qvavis re alia, juxta Sacræ Scripturæ manifesta oracula et orthodoxorum Sanctorumqve Patrum canones ecclesiasticos.

Canon 18.

Si qvis forte dicat, Cæsarijs legibus permitti et concedi certam aliquam et præscriptam usuram: hic nobis respondendum est, etiam Summum Jadaici populi Magistratum, Mosen, concessisse sev potius permisisse Judæis divortia, non qvia probaret, sed qvia esset tanta ejus populi duritia cordis, teste in Evangelio Domino Jesu, ut nisi fecisset, subsecuta fuissent horrenda magis et graviora mala. Proinde etiam eo ipso exemplo commotos esse, dicendum est, piissimos Cæsares, qvando foret hujus mundi, ad cujus gubernacula ipsi sedent, tanta malitia, ut nisi permissa vel aliqva, atqve ea certa ratione præscripta usura, seqverentur graviora damna atqve mala, qvæ nunc non contingunt, concessa aliqvali usura.

Canon 19.

Responsabitur hic contra: Si omnimodam prorsus prohibes usuram, certo efficies, ut divitum multi, sublato mutationis lucro, prorsus nihil mutuo dent, atque ita multi egeant, atque in Saguntinam redeantur famem. Qvare nobis hic iterum respondendum est: urgenda nobis esse Dei mandata, et pro peccato atque scelere habendum ac reprehendendum, qvod arguunt atque reprehendunt coelestia illa Sacrosanctæ Scripturæ oracula, etiamsi fractus totus illabatur orbis, qvod scilicet Divites reponunt thesauros in hoc seculo, qvos nolunt expendere in subsidium eorum, qvos noverint egere, et qvibus possent suis divitijs et opibus succurrere, juxta illud I Joh. 1: Qvi habuerit substantiam mundi, et videns fratrem suum egentem et claverit viscera sua ab eo, qvomodo caritas Dei manet in illo. Constat ergo eos non minori impietatis sceleri obnoxios et reos, qvam ipsos usurarios. Dei porro caritas illa sincera et candida est caritas, qvæ non qværit qvæ sua sunt. Atque ut illud iterum dicamus, ideo dicit Dominus Jesus in Evangelio: Mutuum date, nihil inde sperantes, et erit merces vestra multa, et eritis filij altissimi, qvia ipse benignus est erga ingratos et malos. Et si mutuum dederitis his, a qvibus speratis vos recepturos, qvæ gratia est vobis. Nam et peccatores peccatoribus dant mutuum, ut recipiant æqualia¹⁾.

Canon 20.

Istis ergo et similibus peccatoribus instanter prædicandum est ex Lege, qvod ipsos manet ira Dei et indignatio, qvodque sibi thesaurizent iram in die iræ, qva patefiet justum judicium Dei, qvi redditurus et unicuique juxta facta sua, Rom. 2. Poenitentibus verò, tam istis, qvam qvibusvis alijs, prædicandum deinde est verbum illud gratiæ, Evangelium Domini et Dei Redemptoris et Servatoris nostri Jesu Christi, nimirum gratuita per fidem in Dominum Jesum peccatorum remissio, secundum illud ad Eph. 2. Gratia estis servati per fidem, idque non ex vobis, Dei donum est, non ex operibus, ne qvis

¹⁾ I Randen: Hactenus de usuræ prohibitione.

glorietur; et ad Romanos: Si ex operibus, jam gratia non est gratia. Et qui ex operibus Legis justificamini, a Christo excidistis, et Christus pro nobis frustra mortuus est. Quid ita? Quia omnes Justiciæ nostræ sunt ceu pannus menstruatae. Et Psalmista inquit: Si intres in iudicium cum servo tuo Domine, non justificabitur in conspectu tuo omnis vivens. Et Job cap. 9. exclamat, vereri se omnia opera sua. Qvare et celebris est illa D. Patris Augustini vox: Væ vitæ hominis, quantumcunque laudabilis, si remota misericordia iudicietur! Concionatur enim Ecclesiastes cap. 7: Qvod non est justus, qui benefaciat et non peccet.

Canon 21.

Qvid ergo respondebimus operum justitiæ et meritorum jactatoribus, adferentibus nobis ex Scriptura Sacra mercedis frequens et pervulgatum vocabulum, et qvod fides docet Catholica, eos ingressuros in vitam æternam, qui egerunt bona, qui mala, in Gehennam ignis. His ita respondendum: Hæc ipso vero esse veriora, quibus omnino nihil verius. Sed sciendum, qvod sine fide impossibile est placere Deo, et qvicqvod non est ex fide, esse peccatum. Et esse beatos, quorum remissæ sunt iniquitates, quorum tecta sunt peccata, et quibus Deus non imputat peccatum, nimirum credentibus; nam credenti, non operanti Abrahamo, Patri nostro, fides imputata est ad justitiam. Et Sancti per fidem operantur justitiam atque adsequuntur repromissionem. Et fides est, quæ salvos facit peccatores, teste Domino Jesu ad mulierem peccatricem. Et confitentibus remittuntur peccata, ut inquit Dominus Jesus ad paralyticum.

Canon 22.

Et ne multis verbis rem alioqui claram et apertam satis obscuremus, annon Parabola operariorum in vinea Patrisfamilias docet, laborantibus secundum suos labores rependi mercedem, non juxta operis meritum, sed juxta donantis liberalitatem et bonitatem. Qvid enim hoc aliud sibi vult, qvod novissimos facit pares eis, qui portarunt pondus et æstum diei, et qvod novissimi fiunt primi, primi verò novissimi.

Canon 23.

Sacramentorum porro administrationem verbi Dei annunciationi, hoc est poenitentiae et Evangelij prædicationi, necessario esse annexam, etiam docent Sacrae literæ. Nam evangelicæ prædicationi annectit Dominus Sacrosanctum Baptismi Sacramentum Matth. et Marci ultimo. Et annunciationi mortis suæ, quæ nos redemit, statim apud Apostolum subinfert, imò conjungit perceptionem tremendi, venerandi et adorandi Sacramenti corporis et sanguinis sui. Sed et peccatorum absolutionem sive remissionem atque etiam alligationem hac in terra tam efficacem, ut in coelo quoque ipso valeat, connectit emissioni suorum Apostolorum, dum missi ab ipso, quemadmodum ipse missus erat a Patre, donantur Spiritu Sancto ad prædicandum Evangelium ipsius, ad hoc ipsis dato, ut ipse, non illi, loqueretur per os ipsorum, Matth. 10 et Joh. ult.

Canon 24.

Neque novit Ecclesia Catholica et Apostolica, vel ipso Dño Augustino teste, plura quam hæc pauca Sacramenta, invisibilis gratiæ Dei invisibilia, certa et efficacia signa verbo Dei obsignata; quare dicit idem Sanctus Pater: accedit verbum ad elementum et fit Sacramentum.

Canon 25.

Et hæc ipsa Sacrosancta Sacramenta non sunt aliter vel secus administranda, quam ipse Deus et Dominus Jesus ea administranda et dispensanda suis Discipulis in literis evangelicis et apostolicis tradidisse legitur. Verbo enim Domini ne quid vel addamus vel auferamus, aut plus vel minus vel faciamus vel omittamus, sed hoc tantum ut faciamus, quod ipse præcipit Dominus, annon disertis verbis docet et mandat per Mosen Prophetam Spiritus ipse Sanctus.

Canon 26.

Et scire debent Ecclesiæ Pastores, hoc regimine, his armis, prædicatione, inquam, regni Dei et Sacramentorum ejus administratione et communione, regi et defendi Ecclesiam Dei, quæ Christi in hoc mundo regnum est coeleste et spiri-

tuale. Qvare toties in Evangelicis Parabolis ipse eam vocat Regnum Coelorum. Cujus militiæ arma, teste Apostolo, non sunt carnalia, sed spiritualia, potentia Deo ad demolitionem munitio, qvibus demolimur consilia et omnem celsitudinem, qvæ extollitur adversus cognitionem Dei, et captivam ducimus omnem cogitationem ad obediendum Christo, adeo, ut vel solis his armis olim expugnarint Sancti Apostoli universam simul totius orbis terrarum Idolatriam, atqve ab omni impietatis genere converterint vel barbarissimas gentes ad Dei et Domini Servatoris et Redemptoris nostri Jesu Christi solidam illam fidem, atqve [ad] veram religionem pertrahentes vel potentissimos mundi Monarchas et tyrannos post se ad submittenda colla et cervices alioqvi durissimas jugo Christi Jesu, Dei et Domini Servatoris nostri.

Canon 27.

Pudeat ergo istos carnales homines, et qui præter terrena nihil sapiunt, velle Ecclesiam administrare et regere, avt putare, posse alijs armis administrari et regi, qvam his ipsis, ejusve dignitatem et auctoritatem æstimant ex divitijs et opibus, potentia et fastu, qvibus mundus iste sibi placet, inflatur et turget. Annon princeps ille Ecclesiæ gloriatur se pavperem, et qvod avri et argenti nihil prorsus habeat? Nonne Carthaginensis illa Sancta olim Synodus præcipit Episcopo, ut vilem suppellectilem habeat et mensam et victum pavperem, atqve ut dignitatis suæ avtoritatem fidei et vitæ meritis qværat, ut est in decretis Ecclesiasticis, Distinct. 41. Canone Episcopus. Nonne iidem Sancti Canones passim præcipiunt, ut omnem avaritiam et secularia negotia fugiant cev pestem abominandam? Annon Ecclesia vel hodie suspicit et veneratur ob sanctam illam hanc pavpertatem illos Ecclesiæ Episcopos Spiridionem Cyprium, Ambrosium Mediolanensem, Augustinum Hipponensem et Martinum Turonensem, quando de illo, solenni hymno, gloriatur, qvod vir sanctus hac vitâ excessurus nullum testamentum fecerit, qvia unde faceret pavper Christi non habuit. De hoc vero, qvod cum esset Episcopus et Sacerdotum gemma, tamen hic pavper et modicus, coelum dives ingressus est, et coelestibus hymnis honoratus.

Canon 28.

Pudeat, inquam, istos, et poeniteat sui, qui Episcopi cum velint esse Ecclesiæ, interim neque docent neque prædicant, sed sunt canes illi muti, de quibus ait Propheta, quod latrare nesciunt, qui domum Israël pompaticè ingrediuntur, et dormiunt in lectis eburneis, qui prælati Ecclesiæ ut se vocant, ipsi lasciviunt, omnis abominandæ impudentiæ et impuritatis genere in stratis suis immundi, de grege Epicuri sues, quorum Deus venter est, et gloria in confusione ipsorum, quorum finis perditio et interitus.

Canon 29.

Isti sunt, de quibus quæritur Dominus, Ezechiel. 34, quod non consolidant quod infirmum est, et quod ægrum est non sanant, et quod confractum est non alligant, quod abjectum est non reducunt, et quod periit non quærun, sed imperant cum avsteritate et potentia, quorum omnis religio est juxta præcepta et doctrinas hominum, quæ verbotenus quidem habent speciem sapientiæ, per superstitionem et humilitatem animi dicentes: Ne tetigeres, ne gustaveris, neque contrectes, attendentes spiritibus impostoribus oc doctrinis dæmoniorum, in hypocrisi loquentium mendacium, caverio notatam habentes conscientiam, homines mente perversi et excæcati, atque ad omne opus bonum improbi, et ideo quia dilectionem veritatis non habent neque recipiunt in hoc, ut salvi fiant, propterea mittit illis Deus efficaciam illusionis, ut credant mendacio, prohibentes contrahere matrimonium, jubentesque abstinere a cibis, quos Deus creavit ad sumendum cum gratiarum actione fidelibus. Quos propterea non ferendos, sed pro anathemate condemnandos et aversandos docet et præcipit sancta illa et vetus Synodus Ecclesiæ, quæ Gangrensis dicitur, uti legere etiam est in decretis, distinct. 30. Canone: Si quis Presbyter etc.

Canon 30.

De ceremonijs sint admoniti Pastores, ut, ne scandalo sint infirmioribus, studeant, atque enitentur fovere alereque concordiam et servare unitatem Spiritus per vinculum pacis, et propterea eos decere et debere eos in ijs concordem uniformitatem sequi et observare. Qvam ex verbo Dei, et

juxta illud nobis præscribit Serenissimi et Clementissimi Domini Regis nostri Christiani Ecclesiastica Ordinatio.

Canon 31.

Sciant etiam proinde pastores, quando hæc ipsa ordinatio ad ædificationem Ecclesiæ non parum facit, nobisque a nostro legitimo Magistratu atque supereminente potestate præscripta est, necessum esse, eam ut in libertate Spiritus modis omnibus amplectamur observareque studeamus, quod ei qui resistit, resistit ille Dei ordinationi, a quo omnis potestas est, cui morem gerere, subditi esse et obedire debemus, non propter iram tantum, sed etiam propter conscientiam, cui qui resistit et non obtemperat, ipse sibi adsciscit judicium, iram et indignationem ultionemque et Dei et hominum, quando scriptum est: Deum timete, Regem honorate 1 Pet. 2. Et iterum: Subditi estote cuivis humanæ creaturæ propter Dominum, sive Regi tanquam præcellenti, sive Præsidibus, ut qui per eum mittantur.

Canon 32.

Si vero, quod absit, adhuc reliqui sunt veteri hypocriseos et superstitionis fermento infecti et corrupti Pastores aliquot, atque adeo contra ordinationem Regiam adhuc vel defendunt vel observant impios ritus aut ceremonias, consecrando salem et aquam, circumcursitando cum vexellis, boatu atque clamoribus agros et prata, hos debent Præpositi indicare suo Superintendenti, ut juxta regiam ordinationem tam impia superstitio et Idololatria coërceatur atque prohibeatur, atque ejusmodi Deo et Regi rebellis, atque homines refractarii, prout merentur, in ordinem cogantur; hoc vestra interesse sciatis, Venerandi Domini et fratres in Christo carissimi, qui Ecclesiasticorum Christi estis Præpositi, nisi forte velitis, quod avertat Deus, reprehendi perjurij et infamiæ. Debetis etiam propterea viribus omnibus, et quantum in vobis est, anniti pro vestra vocatione, ut tollatur iste impius et Idololatricus rosariorum, quæ sic vocant, abusus, et ne velint agricolæ et rustici illa circumcollum pro veteris superstitionis suæ errore gestare.

Canon 33.

Porro, qvòd nostri est officij, nomen et testimonium Dei et Domini Servatoris nostri Jesu Christi palam et coram toto mundo testemur, doceamus et prædicemus. Atqve in occulto et angulis privatimque, nisi in casu necessitatis, nihil agamus vel docendo vel Sacramenta administrando. Et ideo habemus, Deo gratia, Parochialia templa, qvæ habent sua baptisteria, suggesta et summa altaria, unde nobis nostrum officium et munera nostræ vocationis sunt obeunda, nisi velimus coetus prohibere Ecclesiasticos, subvertere parochialia templa, et omnis seditionis atqve confusionis esse avctores, qvòd a nobis, suis Ministris, Deus Pater per filium suum unigenitum, Dominum nostrum Jesum Christum, clementer et misericorditer avertere dignetur, Amen.

Canon 34.

Nam hoc docemur exemplo, jubemur vero mandato et præcepto Christi, et secus ut faciamus prohibemur, exemplo inqvam, qvia ipse dixit Pontifici, se in occulto locutum esse nihil, sed locutum esse palam, atqve docuisse in Synagogis atqve in templo, qvo omnes conveniebant. Præcepto et mandato, Matth. 10 cap. Qvòd dico vobis in tenebris, dicite in luce, et qvòd avditis in avrem, prædicate in tectis. Prohibemur verò, qvia nemo accendit lucernam et ponit eam sub modio, sed super candelabrum, ut omnes, qvi ingrediuntur, lucem videant. Et omnis, qvi male agit, odit lucem, ne arguantur opera ejus. Qvi autem operatur veritatem, venit ad lucem, ut conspicua fiant facta ipsius, qvòd per Deum sint facta. Sed prædicatio verbi Dei fidelis, et sincera atqve legitima Sacramentorum administratio sunt facta ex Deo. Ergo, mi frates, fugiamus tenebras, sectemur lucem, et qvæ nostri officij sunt, palam faciamus; faciamus avtem privatim domi in tenebris et angulis nihil, nisi forte in casu necessitatis. Nam hoc sicariorum est, furum, prædonum et seditiosorum hominum, omniumqve qvi lucem et diem abhorrent. Nulla ergo ratione domesticas amemus conciones, sed solennes et Ecclesiasticas, neqve Sacramenta, vel corporis et sanguinis Domini nostri Jesu Christi vel Baptismi sive ablutionis, domi et in

angulis administremus, sed palam atqve in conspectu totius orbis in templo atqve ecclesijs parochialibus, excepto, inquam, semper casu necessitatis, qvæ legem nullam habet.

Canon 35.

Jam etiam vehementer urgenda est infantibus recens natis necessitas suscipiendi Sacrosancti Baptismi, atqve præmonendi sunt parentes, qvanto periculo, nimirum æternæ condemnationis et mortis, exponant suos infantes, qvando vel spe lucri a susceptoribus, qvos expectant, vel celebrandi solennis convivij desiderio et amore differentes in hebdomadas aliquot infantum suorum baptisma et renascentiam. Qvod teneat hoc pro indubitata fide sancta Catholica et Apostolica Ecclesia, qvod, qvi sine baptismo hinc discedunt infantes, pereunt, qvando nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu Sancto, non potest ingredi in regnum Dei, et qvando non est ulla alia, qvàm hæc ipsa Sacrosancti Baptismi renascentia, qvandoquidem Baptismus e[st] lavacrum illud regenerationis et renovationis Spiritus Sancti. Et ideo, qvi dilatione sua in culpa sunt, qvo minus in tempore baptizati sine baptismo moriuntur hacqve vita excidunt infantes, isti se hujus condemnationis infantum reos constituunt.

Canon 36.

Debemus esse etiam, mi Domini et fratres, sedulo et fideliter memores verè pavperum Christi, atqve ideo ad opera misericordiæ instanter provocare verbo Domini quisqve gregem Domini sibi commissum, qvod beati sint misericordes, qvoniam ipsi misericordiam consequuntur. Beatus qvi intelligit (!) super egenum et pavperem, in die mala liberabit eum Dominus, Proverb. 22. Qvi pronus est ad misericordiam, benedicetur, de panibus enim suis dedit pavperi. Et Proverb. 28: Qvi dat pavperi, non indigebit. Verè avtem pavperes Christi judicandi sunt omnium primum Ecclesiæ pavperes et domestici fidei nostræ, pavperes inquam Scholastici, seges et seminarium Ecclesiæ Dei, et domestici nostræ Sacrosanctæ Catholicæ et Apostolicæ fidei, debiles, clavdi, coeci, infirmi et ægroti, viduæ, pupilli et orphanii.

Sed ne diutius vos morer, ecce avdite super hac re Sere-
nissimi et Clementissimi Domini et Regis nostri ad Dominum
Superintendentem et ad nos omnes literas Regias, voluntatem
et mandatum Regium.

Dixi.

Herefter følger et Kongebrev, dat. Koldinghus, Onsdag næst efter
Søndagen Vocem Jucunditatis, Aar 1548, trykt i Ny khist. Saml. III,
39 f. Danske Kirkelove I, 283 f.

Anmærkninger.

S. 435. Jørgen Rosenkrantz fortæller i sit Levnedsløb (Danske
Mag. V, 197): »An. 1534, der jeg var 10 Aar gammel, og min sl. Far-
søster (Fru Sophie Rosenkrantz, Axel Brahes) havde ladet mig lære at
læse og skrive hos en Præst udi Børringe Kloster udi Skaane, som
Hr. Axel Brahe da havde i Forlening. da forskikkede hun mig derfra
til Malmø, at jeg der skulde lære min første Fundament udi Latin-
skole hos en lærd Mand, hed Lektor Frans Wormorsøn, som da
havde mange flere Adelsbørn hos sig at lære, og talede hun mig udi
Kost hos Jørgen Kock, Møntemester». Heraf synes bestemt at fremgaa,
at F. Vormorsen ogsaa har forstaaet Børneskolen i Malmø.

S. 447. I Trelleborg var Hr. Hans Madsen allerede 1532
Sognepræst, Kirkeværge og Hospitalsforstander (Fred. I's Registranter,
S. 419. 440). Mulig er da han (og ikke Hr. Jacob, som var her 1530)
den Præst i Trelleborg. som 1533 blev underkastet Forfølgelse for sin
Hengivenhed til den evangeliske Lære. Han blev siden tillige Provst
i Skyts Herred og var endnu 1559 i Embedet (Cawallin, Lunds Stifts
Herdaminne. II, 121).
